

7

DRAMA

SLOVENSKEGA NARODNEGA GLEDALIŠČA

GLD DALIŠKI LIST

Gledališki list Drame Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani.
— Lastnik in izdajatelj Slovensko narodno gledališče Ljubljana. —
Urednik Mirko Zupančič. — Osnutek za naslovno stran: ing. arh.
Uroš Vagaja — Izhaja za vsako premiero. Naslov uredništva: Ljubljana,
Drama SNG, poštni predal 27 — Naslov uprave: Ljubljana, Cankarjeva
cesta 11. — Tiska tiskarna časopisnega podjetja »Delo«, Ljubljana. —
Številka 7., letnik XLIII., sezona 1963-64.

Iz vsebine:

Nekaj avtorjevih besed, stran 292 — Na hudi dan si zmerom sam, stran 293 — Razmišljanje o govorjenju na odru (M. Mahnič), stran 340 — O apologetu barbarstva O'Neillu in progresivni erotiki (sed), stran 343.

**IVAN POTRČ -
NA HUDI DAN SI ZMEROM SAM
KRSTNA PREDSTAVA**

KOMORNI ODER
IVAN POTRČ

NA HUDI DAN SI ZMEROM SAM

Drama v treh dejanjih

Režiser: FRANCE JAMNIK

Kostumograf: SAŠA PAVLICEVA

Scenograf: arh. SVETA JOVANOVIĆ

Lektor: MAJDA KRIZAJEVA

O S E B E :

(po vrstnem redu nastopov — premierska zasedba)

Moški	JANEZ ALBREHT
Ženska ali Marta	HELENA ERJAVČEVA
Mahól ali Ciril	JOZE ZUPAN
Mahólka ali Vanda	ANCKA LEVARJEVA
Ferči ali Ferjan	BERT SOTLAR
Pahajnarca	MILA KACIČEVA
Marga	VIDA JUVANOVA

Sceno izdelale Gledališke delavnice SNG pod vodstvom ing. arh. Ernesta Franza

Vodja mizarskih del: Viktor Logar

Vodja slikarskih del: Lado Skrušny

Kostume izdelale Gledališke krojačnice SNG pod vodstvom Staneta Tančka in Eli Rističeve

Vodja predstave: Vinko Podgoršek

Masker in lasuljar: Ante Cencić

Šepetalka: Astra Prežljeva

Frizerka: Andreja Kambičeva

Odrski mojster: Anton Ahačič

Razsvetljava: Silvo Duh, Lojze Vene

NA HUDI DAN SI ZMEROM SAM

Teško bom kaj napisal o drami. Dobro desetletje bo, ko sem končal trilogijo o Kreflih, in takrat sem mislil, da sem precéj do kraja povedal o svojih ali naših kmetih. Tako, kakor sem pisal Krefle, bi zares ne vedel kaj veliko več povedati o njih, vsaj za nekaj časa ne, čeprav se mi danes vedno bolj zdi, da včerajšnja dramatika na kmetih postaja današnja in jutrišnja tragedija.

Vseeno — kmalu po Kreflih se je začela oblikovati v meni drama o tistem našem revolucionarnem svetu, ki je prišel z revolucijo v naša mesta, da bi v njih živel in vladal. Ta mladi svet, ki je imel svoje jasne zamisli o socialistični družbi ali o socialističnem človeku, se ni mogel, kar se je življenja tikalo, ničemur ogniti. Težki porevolucijski časi, predvsem informbirojevski, so znova zahtevali od človeka, da se do kraja pokaže in izrazi in da do kraja odigra svojo dramo. Takšno dramo odigrajo v igri vsi, predvsem pa Vanda in Mahól in Pahajnarca, a tudi Ferči ali Ferjan — in prav ta drama je toliko bolj huda, ker hoče ostati vselej drama najbolj preprostih ali najbolj domačih človekovih odnosov: slejkoprej gre samo za vero, ki jo mora ali more imeti človek do človeka, gre za zaupanje, ki ga moramo imeti drug do drugega, naj gresta čas in družba takšna ali takšna pota, naj terjata od nas nečloveško ali naj terjata na videz še tako čisto idejno pot. Vse na tem svetu in v vsaki družbi le toliko velja, kolikor je človeško. Človeško srce je najbolj pravičen sodnik, je zapisal Cankar — in mi to danes bolj kakor kdaj doumevamo. Naša včerajšnja družba dobiva bolj in bolj dramsko patino, konflikti, ki smo jih doživljali in jih doživljamo, dozorevajo in so dozoreli za dramske tekste.

Do tega sem se prebil tudi preko proze zadnjih let — in zdaj upam, da bo še kaj dramskega dozorelo: prehudo sem se srečal s časom in z družbo in z njenimi ali svojimi ljudmi. Zenumo se za svetlo in socialistično družbo, čas pa je neusmiljen in svojiski in — piše drame; pove pa znova in znova tudi to staro resnico, da NA HUDI DAN SI ZMEROM SAM.

Ljubljana, 22. januarja 1964.

Ivan Potrč

IVAN POTRČ

NA HUDI DAN SI ZMEROM SAM

(KOT ROKOPIS)

*Človek je vendar zmerom sam s sabo,
a dva človeka sta vse žive dni na dvoje...*

Po pesniku Klopčiču

O S E B E :

MOSKI

ZENSKA ALI MARTA

MAHOL ALI CIRIL

MAHOLKA ALI VANDA

CVETA

FERCI ALI FERJAN

MARGA

PAHAJNARCA

V veži ali za vrati, na hodniku in v izbi.
V nekaj dneh in iz preteklih dni.

PRVO DEJANJE

Veža. Stopnice. Vežna in nihalna vrata. Med vežnimi vrati in steno v kotu in pred stopniščem sta Moški in Ženska. Od nekod iz ozadja prihaja nervozno udarjanje po klavirskih tipkah in ponavljanje, vnovično in vnovično ponavljanje, vse do konca prizora — kakor da bi se ženska za klavirjem sama s sabo prepirala, bila zadovoljna s sabo in nezadovoljna in ko da ne bi in ne bi mogla nehati.

MOŠKI (*pred žensko za vežnimi vrati, sili vanjo*): Držiš se? Kaj?

ŽENSKA (*po premolku*): Ah, pojdi! Ne — ne! Prosim te, pojdi!

MOŠKI: Kaj?

ŽENSKA (*enako naveličano in vnovič, ko da si je poprej premislila, preden je povedala*): Vselej je s tabo tako, vselej se konča tako, da me kam zvlečeš ... v kak kot ... za kakšna vrata.

MOŠKI: Kaj?!

ŽENSKA: Ah, pusti me že! Za zmeraj — prosim te!

MOŠKI (*neusmiljeno, ko da je gluha za ženske besede, celo užaljen*):

Kaj? A tako — z mano? Poslušaj me ... — čakaj!

ŽENSKA: Sita sem ... —

MOŠKI: Tãk, zdaj si me sita?! Mene?

ŽENSKA: Sita, dà — tebe ... in vsega tega in takšnega!

MOŠKI (*z nestrpnostjo in prošnjo*): Čakaj, ali — Marta?!

ŽENSKA (*se ga otrese*): Čakaj, ah, čakaj?! Le na kaj? Nič več ne bom čakala, zadosti dolgo se že vlačiva po teh kotih ... Ne prenesem več ... — vse me mine ...

MOŠKI (*da bi ga ženska razumela, da bi se ji zasmilil*): Ali Marta, ali kam pod milim nebom te naj zvlečem? K sestri? V tisto natlačeno gnezdo? Marta, enkrat sva tam svoje doživela — ne bi hotel več, zdaj še enkrat, a tudi ti ne, Marta ... kaj?

ŽENSKA (*trdo preišljeno*): Ne, nikoli več! Ali ne spominjaj me! Ali ti — le počemu si jo vzel k sebi? Ko lisica te izriva ... in, kolikor sem jo spoznala, te bo izrinila.

MOŠKI: Ko bi se poprej srečala — midva, Marta — bi sestra nikoli ne dobila kota pri meni.

ŽENSKA: Ah, kaj, ne govori! Ko rit in srajca ste vsi skupaj, z vajino mamiko vred ... Zakaj — povej, človek! — zakaj le me nadleguješ, ko ... so ti vsi drugi — tvoji — več?

MOŠKI: Dali so mi tisto luknjo s tisto kuhinjico vred — in tako je prišla sestra, prav zaradi te kuhinjice ... A zdaj ne morem na stanovanjskega kar po drugo, kar drugi dan ... — ne gre, tako kmalu pač ne ... — razumi!

ŽENSKA: A drugi — tvoji tovariši, ti dobivajo ... — vsi so pod streho.

MOŠKI: Ne rečem — ali krivična si, Marta! Poslušaj, potrpej! Nisem zato partizanal, zaradi kota — zares ne, Marta!

ŽENSKA (*s posmehom*): Ti kar potrpevaj!

MOŠKI (*poražen*): Ali — Marta?

ŽENSKA (*se ga otepa*): Nič ne bo z Marto ...

MOŠKI (*nasilno, nestrpno*): Ali ženska, ne morem, jaz ne morem brez tebe ... (*To je zdaj strast, to je strah, da bi človek izgubil človeka, tisto neko zadnjo bilko ...*)

(*Ženska se zarine z rokami v njegov suknjič, se zrine k njemu.*)

MOŠKI (*neučakano*): Marta, dà, Marta ...

(Kratka tišina. Tudi klavir utihne, ko da bi vse prisluhnilo... Po tej tišini se zasliši ključ — v vežnih vratih; zatem se zasliši momljanje... in zatem se vrata nanagloma odrinejo.)

MAHOL (z aktovko): Nihče več ne zaklepa, vse bo kmalu gmajnsko... *(Zvleče ključ iz žepa, pritisne za luč, da najde ključavnico — in zaklene: enkrat, dvakrat.)* Tàk, ljudi bo potrebno vse znova navaditi... — *(Hoče po stopnicah, ali zagleda par; noga mu zastane, da se zatem še enkrat zazre v kot. Presenečen je, ko da ne more verjeti vsega, kar je zagledal in kar vidi.)*

(Moški in Ženska sta — ob nenadni svetlobi — ko otrpnila in zatem takšna obstala; nato se je Ženska Moškega še huje oklenila, ko da bi se hotela zariti vanj, se skriti. V trenutni tišini, ki je nastala, se sliši drsenje električnega avtomata — ali vnovič in vnovič ga preglašajo udarci po klavirju.)

MAHOL (začne): Tàk... ták... ták... — tako zdaj...

MOŠKI (se ozre, se zazre belo v Mahola): Tàk... kaj ták? *(Rahlo razdraženo)* Zdaj? Zdaj? Odprite zdaj! Vrata odkleni! Odpri — zdaj, ko si zaprl!

MAHOL: Tàk, še to! No, to je zdaj že za milico...

MOŠKI: Za udbo, gospod! *(Še vedno samo z glavo proti njemu.)* Tàk, vrata odkleni!

MAHOL: Udba? Milica! Počakaj, se boš z milico pogovarjal, se boš nanjo zadiral: oba, kar oba vidva...

(Tačas ugasne za steklenimi nihalnimi vrati luč in Mahol stopi, a se vrne s stopnišča, da bi znova pritisnil na gumb in da bi zasvetilo.)

MOŠKI (odrine žensko in se požene do stikala): Ne, ne boš prižigal! *(Zavpije, sikne skozi zobe)* Odkleni! Ti udba, ti milica!

MAHOL: Tàk, kje si jemljete pravico? Takšna drznost? Ko da bi večraj prišli iz hoste...

MOŠKI: Tàk, jemljeva si jo — z našo partizansko pravico! Si bil ti v hosti?

MAHOL: Tu, tovariš, mi boš težko kaj očital — staremu partizanu, staremu logorašu, staremu komunistu. Tudi se nisem nikoli žlahтал z udbo, čeprav kaže, da bi se brez nje ne znebili nadlog. Komu je takšno podobno?

MOŠKI: Molči! Tebe bi bilo potrebno zapreti! Ti si si v teh treh letih postlal in se greš zdaj lepo gret, k tovarišici... midva, midva pa, kakor vidiš, sva spodobni socialistični družbi samo še v nadlego... dà.

MAHOL: Tàk, ... zapreti! Kar zapreti! Ha... *(Stopi k vratom in jih počasi in kot premišljeno odklene: enkrat, dvakrat, ko da bi vso peč vnovič do kraja razmišljal; zatem hoče oditi, ne da bi se poprej ozrl po kom, in odpre steklena vrata nad stopniščem; hotel bi še kaj povedati.)* No — dà, no dà, tudi vidva, tovariša, bosta prišla do svoje strehe... vsakdo od naših bo prišel! *(Zase.)* Zapiramo, dà zapiramo... geštapovce, dà... *(Hoče še nekaj povedati, a mu zmanjka, da se zatem naglo obrne in odide. Za njim ostane nihanje in podrsavanje steklenih vrat.)*

(Ženska ob steni znenada zahlipa, ali že — ko da si je premislila — preneha s hlipanjem, se obrne, se divje posmeje ter se zažene proti Moškemu, se privije in stisne k njemu.)

Na desni hodnik, na levi izba — kakor sprejemnica: s kavčem, s pisalno mizo, z okroglo mizo, s psiho in z radijskim aparatom in z različnimi stoli. Na desno stran hodnika so vežna vrata, na levi prehod

v izbo, in telefon; v ozadju kuhinjska in vsa druga vrata. Izba ima prehod na hodnik, na desni, na levi pa okni; v zadnji steni izbe so za dve stopnici više vrata v Vandino sobo — v sobo z Vandinim kavčem in klavirjem; ta Vandina soba ima bržčas tudi vrata na hodnik, ali občutijo se edino s hodnika. Kavč v izbi je ob zadnji steni, med vrati in oknom, in peč v desnem zadnjem kotu; radijski aparat je na omarici med oknoma, psiha z ženskim stolčkom v ospredju, pred izhodom na hodnik; na levi strani in enako v ospredju je pisalna miza, malce povprek postavljena in s stolom; sredi izbe je nizka okrogla mizica, enako z nizkimi stoli. Vse to in takšno ima sicer videz neke solidnosti, vendar zneženosti. Na zadnji strani in nad kavčem je velika Delacroixova razgaljena Svoboda s trikoloro, z mrtvimi in z množico vseh različnih zatiranih v naletu.

(Ko se nanaglo spremeni ali premakne scena, zagledamo Mahola, ki zaklepa — enkrat, dvakrat; zatem se hoče že obrniti, odložiti aktovko, toda postoji in se zagleda v vrata in jih ko po premisleku zatakne še z verigo.)

MAHOL (si briše čelo; zase in skozi zobe): Tàk, ták... tako bo bolj varno; kmalu bo že vsaka gnida iskala nekakšne partizanske pravice — eh, lumpenproletariat, tak lumpenproletariat! — komaj mrkne pa že po vežah — po vežah, kar za vrati... Tàk, ták... (Odloži aktovko na polico nad obešalnikom in se še vedno briše, dokler se znenada ne zagleda v ogledalu.) Tàk, ták... (ko da ne more verjeti) — čisto sem se spotil. Kakšna aroganca! Kar srh me je spreletaval... Tàk, mi (govori, odgovarja sebi v ogledalu, ko da se za trenutek sreča, ko preblisk) smo si že lepo postlali, mi tovariši — dà, dà, Mahol, smo si... postlali. Da, dà, dragi moj Mahol, dragi tovariš Mahol... dà, dà! Ali — udba, dà — dà, udba... ha — ha... Ali (se spremeni ko da bi se znenada preobrazil), ali čakajta, če vseeno ne pokličem nula-dva — milice! Tako, kar za vrati in kar s stiskanjem, kar z vpitjem — kakšna drznost! E, treba jo bo pristriči, koj skraja... Če bi bil, kar pravi, in če bi bil, kakor bi bilo potrebno, tudi on bi lahko že zlezal v copate. (Dvigne slušalko in namerava poklicati, takrat pa se znova zagleda; nasmehne se, sebi, in položi slušalko na vilice — vnovič se je srečal v ogledalu.) Tàk... (si potihno in s posmehom ponovi) ti se greš zdaj lepo gret k tovarišici (obraz se mu skisli)... Eh, kako človek včasih sam sebe zagleda... — (žalostno) zagleda, samega... sebe... (Zazvoni — to je telefon pod Maholovo roko, ki je obležala s slušalko na vilicah).

(Do časa, ko je Mahol začel z zaklepanjem, je slišati iz Vandine sobe potipkavanje po klavirju; to poigravanje, ki je kot prisluškovanje, ob zaklepanju in ob zvoku vratne verige preneha. Na vratih iz sobe se prikaže Vanda, vsa v prisluškovanju. Hotela bi se vznemiriti, ali to — moževo — zaklepanje jo očitno da pomirja. To je on, Mahol; prišel je, pozaklenil je — in ostal bo doma. Ženska iztegne roki, da bi se pretegnila, kar je povsem naravni gib po klavirju ali pa je kot gib po dnevnem dolgočasju, ko se ji iznenada — po prisluhu s hodnika — ni zadelo, da tam, na hodniku, ni vse tako, kakor bi moralo biti. Ženska spusti

roke in vsa prisluhne: moški govori... ali — s kom? Ali ni koga pripeljal? katere? Vanda se nehote tiho in podrsavaajoče potegne do srede izbe in zatem naprej do vrat, do hodnika. Ne, to govoriči Mahol sam s sabo. Vseeno se ji zazdi, da je prišel čas, ko bi mu jih povedala — ženska je vnovič vsa ko na trnju. Kaj si le govori? Zdaj je tišina — ne, zdaj je dvignil slušalko: govoril bo! Ženske je znova ena sama napestost, vsa se je potegnila do vrat — zdaj zdaj jih bo odrinila, zdaj zdaj bo planila! Ali slušalka je v tem padla na vilice: ženska je prišla za kljuko, ni pa odprla vrat — zazvonilo je, telefon! Vsa je odrevenela, vsa je znenada samo še prisluh.)

MAHOL (drži slušalko na vilicah, da še in še zvoni; zatem slušalko ko presenečen in ko malce v strahu dvigne — oči begajo po hodniku, ko da za nekom iščejo in ko da bi se znenada nekoga zbale; enako zatišan in dober, plah je glas): Dà — dà... — sem, jaz sem... Komaj da sem prišel... ah, kaj bi se bal... — koga le? Poslušaj (šepetaje), prišel sem — in kaj se mi je zgodilo? Poslušaj, (tragično in patetično) samega sebe sem zagledal — dà, v ogledalu! Malo, pa bi poklical milico — ali to nenadno srečanje v veži, na stopnicah, za vrati — to, kako sem se zagledal v ogledalu (se znova vidi v ogledalu), to me je kar streznilo... — eh, čisto me je streznilo... To (čisto potih) je zdaj z mano tudi zaradi tako... — samo zaradi tebe nisem klical milice — bil sem dober... Zaradi tebe sem bil dober, človek... E, ves drugačen moram postati, saj se je bati, da se bomo vsak čas pomalomeščanili... Oprosti... — dà, zdi se mi, da bo vse po hiši doma. Oprosti, oprosti...

(Ženska med vrati ni mogla nič kaj smiselnega ujeti, preveč je bilo vse potih in preboječe; ujela je lahko le Maholovo oproščanje, tega pa ni nikoli prenesla; preglasen je bil, preveč zaklinjajoč — dà, vedela je: začutil jo je!)

VANDA (znenada med vrati, na hodniku in prizadeta, pred zmedenim in nasmihajočim se Maholom): Oprosti, oprosti... Komu se le toliko oproščaš? Komu?

MAHOL (s slušalko v roki, ko da bi vedel, da je ne sme odložiti in da bi to ne bilo pošteno; ponovi proti ženi): Oprosti... Oprosti... Vanda!

VANDA (stopi proti Maholu; tudi zato, da bi mu iztrgala slušalko): Kakšna Vanda? Daj mi jo sem, to svojo Vando! Poslušam te — toliko da se nisi scedil... — od česa le? Od same (oponese) dobrete in ljubezni... — kaj? Slušalko daj!

MAHOL (zre presenečen in ko otrpel v ženo; ko iz strahu potisne slušalko na vilice, se opravičuje): Oprosti, zares...

VANDA (mu nanaglo strga slušalko; oponaša): Oprosti, oprosti, oprosti... (Začuti, da je prekinjeno, in z jezo, ko prevarana odloži slušalko nazaj.) Ti naj sama povem, sama, komu si se toliko oproščal? Kaj? Meni se ne bi... — si se odvadil.

MAHOL: Oprosti, zares — milico sem hotel poklicati.

VANDA (ga pogleda, za trenutek, ko da ga ne razume — zatem s posmehom): Milica, ha, pa se je miljena oglasila — sama! (Hoče znova prisluhniti na slušalko, na katero pa je Mahol vnovič ko v strahu položil roko, in mu jo potegniti izpod rok, a se znenada vdrugo zave, da je prekinjeno — ter odrine slušalko in telefon.) Zdaj že toliko ne strpi več, da bi počakala, da bi čez prag stopil! Kar sem, k meni, te bo začela klicati? Kar zrinila bi me — kaj? Oba — kaj?

MAHOL: Ali — Vanda!

VANDA: Ali — Cveta! — ali kako je tej tvoji cvetki ime? Zreli cvetki, zares... — takšna drznost, to telefoniranje!

MAHOL: Le — le zakaj... — kakšna Cveta?

VANDA (se z zaničevanjem zazre vanj): Zakaj? Kakšna?

MAHOL (z nestrpnostjo): Ali kaj ti je storila? Kaj ti je kdaj storila... — ona?

VANDA: Kaj? Jaz sem bolehala, nosila sem — otroka, vidva pa sta se vozarila — s kolesom...

MAHOL (užaljen, vseeno hoče pojasniti): S mo se vozili...

VANDA: Kar kolektivno... — ha!

MAHOL (bi hotel še vedno pojasnjevati): Ali — to so bili sestanki, je bila ilegala.

VANDA: Lahko ste se šli, vse: sestanke in ilegalo — jaz se s svojo tuberkulozo in otrokom nisem mogla! Mene si pustil mami na plečih, mami in njeni zbankrotirani trgovinici — in še sam si se obesil na vso to revščino!

MAHOL: Krivična si, to je užaljenost... ne vem, zakaj?

VANDA: Ne veš... ne, ne veš? Ti nikoli nič ne veš, nisi nikoli nič vedel — samo živel si in mami prigovarjal, da je pijavka.

MAHOL: Deset let bo... vse sva si razjasnila, Vanda.

VANDA: Razjasnila? Nikoli nič — tudi trohe ne!

MAHOL (ga zanese): Dobra si bila, Vanda... Dobra, jokala si...

VANDA: In zdaj se ti razjoči... tak bedak! Samo moški je lahko takšen — ali zaradi tebe se jaz ne bom nikoli več jokala. Ti časi...

MAHOL: Nehaj!

VANDA: Ženske se znamo potajiti, morete nas utišati — razjasnil mi pa nisi še nikoli ničesar. Kar je v ženski, je v ženski, ostane v ženski! Človek je človek...

MAHOL (sleče in obesi v zatišju tega pojasnjevanja suknjič in kapo na obešalnik na hodniku; pusti aktovko na polici, na obešalniku, ko da bi mu bilo vse odveč, in odide v izbo; tam se obrača, kakor da bi ne prišel domov in kakor da bi ne vedel, kam naj se dene, dokler potem ne obsedi na stolčku sredi izbe in s hrbtom proti okrogli mizici. Očitno je, da čaka na Vando, da bi prišla za njim... in da bi ji vse pojasnil, ji povedal — ter jo speljal drugam, proč od Cvete; še tiše, tudi zaradi otroka) Človek je človek, dà! Saj, saj... — ali včerajšnji človek ni več današnji človek... — današnji ne bo več jutrišnji — in... in še veliko manj bo včerajšnji človek jutrišnji! Človek bi umrl za revolucijo, ali prišel je hudi dan in človek se je zapisal geštapi. Čas, hudi čas ga je stisnil, do kraja! Srečali smo se z zgodovino in zdaj je pred nama razgaljena in midva z njo — dà, Vanda (znova zahajanje v patetiko) tudi midva oba sva se srečala.

VANDA: Za to, kar je med nama, ni bilo potrebno zgodovine (tudi ona je lahko patetična; vendar ne vzdrži, naglas se smeje) Ha — ha — ha...

MAHOL (nekaj te resnice ga prizadene, da začuti z ženo; sledi ji z očmi, da bi se ujel z njo, da bi začutila drug z drugim): Vanda... Vanda, ta tvoj smeh, ne prenesem ga, rekel sem ti že...

VANDA: Ne preneseš? (Se bolj divje in naglas.) Ha — ha — ha... (Se znenada ustavi, se zastrmi vanj in enako nanaglo preneha s smehom; stopi proti njemu in začne tiše, ali ostro, da je slišati

vsako besedo.) Ne preneseš? Vem, že dolgo to čutim, oba (*glasneje*) z otrokom to čutiva: ne zame in ne za Mitjo ne veš več ...

MAHOL (*ne ve, ali se bo zjokala ali zavpila ali ga napadla — sočutno in boječe*): Vanda ... — ali Vanda!

VANDA (*čuti vse to, kako se godi z možem, še tiše in ostreje, čisto pred njim*): Ti naj povem, zakaj ti z Mitjo nisva nič več? Ti naj povem?

MAHOL (*se na pol dvigne, ko da bi se hotel braniti; zase in za otroka se zboji*): Ali Vanda ... — ali mora otrok vse slišati, vse vedeti? Malo zadržanja, malo, malo pameti.

VANDA (*glasneje, nalašč*): Tãk, bojiš se, za otroka se bojiš? Za svojega Mitko? Ti misliš, da te ta otrok še ni spregledal, ti misliš, da sem te le jaz?

MAHOL (*medtem*): Tiše ... tiše ... (*Kaže na sobo v ozadju, kjer bi naj po vsej priliki spal otrok.*) Pusti otroka, če že spi ... Kaj sem mu storil?

VANDA: Veliko — in to slabega: tudi to, da se po tebi obrača.

MAHOL: Ljubosumna si ... — zdaj si tudi že na otroka ljubosumna.

VANDA (*ne prenese takšnega očitka*): Nehaj, zaradi otroka kar nehaj — preveč sem prestala zanj, nihče mi ne bi mogel nič očitati, ko bi tudi bila. A kaj si mu storil? Sam ga povprašaj! (*Hoče mimo njega, v svojo sobo.*)

MAHOL (*stopi pred zadnja vrata*): Ne budi otroka!

VANDA (*se ustavi pred možem, tudi zato, da se ga ne bi dotaknila*): Proč stopi! Ne dotakni se me!

MAHOL (*povesi roke*): Kaj ti le hočem? (*Spravljivo.*) Tako sem ti hotel povedati, zaradi Mitje — otroka bi bilo potrebno obvarovati ... — obvarovati pred vsem: pred tem, kar se je zgodilo in ... kar se godi, pred vsem na tem svetu.

VANDA (*se zasmeje*): Ha — ha, in to prav tvojega Mitko! Kakšna škoda, da nisi doklical malo prej milice, marsikaj bi mi prihranil.

MAHOL: Kaj se je zgodilo? (*Pogleduje proti zadnjim vratom in ženo, ves v slutnjah.*)

VANDA (*k pisalni mizi, se skloni in potegne nekajkrat zatikajoči se levi spodnji predal, dokler ga s silo ne potegne do kraja in ga ne potegne po preprogi, ko da bi ga hotela zagnati pred Mahola*): Na, tole, ti, ki visiš na teh partizanskih svetinjah!

MAHOL: Kaj naj pogledam? (*Se dvigne.*) Kdo je odklenil mizo?

VANDA: Pozabljam jaz ključce? Kaj ključce! Pisma in podobice ljubice po žepih? (*Se vtem skloni in zmeče iz predala titovko, torbico, zapisnike v oguljenih platnicah ... — zatem se dvigne in se zazre v moža.*)

MAHOL (*zakriči*): Kje je parabola? (*Se ozira v ženo.*) Kje je? (*Obrne nekaj v predalu, vendar tega, kar išče, ne najde; v rokah mu ostane le daljnogled.*) Kje je municija?

VANDA (*se umika mimo njega, proti zadnjim vratom, ves čas s hrbtom proti vratom*): To bi se pomenil z milico!

MAHOL: Je z Mitjem kaj?

VANDA (*mirno in posmehljivo*): Ne, z Mitkom ni nič.

MAHOL: Kaj je napletel — poba? (*Hoče v sobo.*)

Edward Albee: »Kdo se boji Virginije Woolf«. Režija: Mile Korun, scena: ing. arh. Uroš Vagaja, kostumi: Alenka Bartlova, Nick (Danilo Benedičič), Honey (Marija Benkova), Martha (Duša Počkajeva), George (Jurij Souček)

VANDA: Napletel? Nič. Le počakaj — napletel je, kar drugi pletete. Prišel je v šolo, s parabelo — in potem so eksercirali. Učiteljica, stara Pahajnarca ni smela nič reči, ni imela pameti, da bi poslala po milico. Tam je zdaj tudi parabela — nehaj že z iskanjem! Kar živim, me še ni bilo tako sram. Da more kaj takega storiti sin šolskega referenta? Ah...

MAHOL (*stopi nazaj, nič se ne more znajti; zatem sede na stolček in zagrebe prste v lase*): Ste znoreli?

VANDA: Ne, jaz nisem, ali drugi ste! Kar se mene tiče, nisem z nikomer eksercirala.

MAHOL: Sem jaz? Ekserciraj?

VANDA: Ekserciranje ali zapiranje, saj to je vseeno...

MAHOL: Vanda, lepo te prosim... prosim te... nikar! Tole ekserciranje in zapiranje kar Ferčiju obesi. Si slišala? Svojemu čudovitemu Ferčiju, če bi že hotela do konca slišati in zvedeti.

VANDA: Ferčija nikar ne obrekuj! Če bi njega ne bilo, bi imel sina še zdaj na milici.

MAHOL: Tāk, kaj je storil, poba? (*Hoče znova v sobo, a se mu Vanda postavi pred vrata*) Povej, ali bom sam pozvedel! Smrkolin! Kje je parabela? (*Hoče mimo, a da se je ne bi dotaknil, dokler... dokler mu ne pove Vanda preveč in dokler znova ne sede na stolček pred razmetano partizansko kramo.*)

VANDA: Ne izprašuj! Srečna sem, ko vem, da je ni več pri hiši — in upam, da je ne bo več nazaj, hvala bogu!

MAHOL: A bo to Ferčijeva zasluga?

VANDA: Ne Ferčijeva, upam, da moja... (*To je zdaj ženski ponos.*)

MAHOL: Ko da je ti ne bi nosila?

VANDA: Parabele? — ne! Nikoli!

MAHOL: Vseeno...

VANDA: To ste bili izbranci... — takšni, kakor ti in Ferči. Le da je Ferči vedel, zakaj jo je nosil... — in tudi mislim, da še danes ve, zakaj jo nosi.

MAHOL: To bi mi lahko prihranila.

VANDA: Takšna sramota — na ulico, v vežo ne stopim več, podnevi nikoli več. Tu, pod isto streho smo z njo, s Pahajnarco; morala bi vedeti, oba s Ferčijem, kaj govorita pred otrokom! O reakcionarni učiteljski golazni pred otrokom ne bi smela govoriti! Še dobro, da se šolski sluga ne spozna na politiko in da je storil, kar mu je zdrava pamet kazala... in da je poklical milico. Stara Pahajnarca, ta vajina učiteljska reakcionarka, ki se hodi vsako jutro v cerkev križat, si tega ne bi upala — si ni upala: z razredom vred je eksercirala, razred pa je ekserciral sin okrajnega šolskega referenta, ekserciral je prosvetno reakcijo.

MAHOL (*se dvigne*): Vanda, krivična si!

VANDA: Se dobro, da so samo eksercirali — in da ni streljal.

MAHOL: Vanda! Moj sin? Ne...

VANDA: Saj, če bi bil Ferčijev, bi streljal. Strahota!

MAHOL: Bi streljal... bi streljal... — ali Mitka ni streljal.

VANDA: Ne, ni... Še to bi naj... Ali, to ti povem, ne prenesem več, da je Pahajnarca reakcionarka: moža in otroke, vse ji je pobralo, Gonars in hosta — tudi jaz bi se hodila v vse cerkve križat.

MAHOL (*ne vzdrži več*): Ali ona je učiteljica, naša učiteljica — to bi lahko razumela!

VANDA: Otroka ti ni slabega učila, tudi če bi se v šoli križala, a se ni. Tudi svoje je križala, pa so vseeno vsi našli pot v hosto.

MAHOL: Bila si v partizanih, lahko bi kaj razumela: ne mislimo in ne bomo pokopali revolucije zaradi starih Pahajnarč.

VANDA: Tvoja in Ferčičeva stvar! Penzionirajte jo ali zaprite jo, prav nič pa ni potrebno, da otrok vse to sliši! Kakšno spoštovanje naj ima šolar? Da ti povem: pred otrokom in pod to streho ne bosta ne ti in ne Ferči zmerjala učiteljic in preganjala reakcije — zaradi Mitje, zaradi otroka ne!

MAHOL: Kaj kričiš? Kaj budiš otroka?!

VANDA (*se zave, da otroka ni; za trenutek ji je, ko da se je izdala, vendar se znajde*): Otroka, dà... dà... — materino vpitje, upam, ni še nobenemu otroku škodilo, nobenemu otroku še ni kože načelo, moška jeza pa že. Nobene mere ne poznate — ne boš ga več ekserciral — tudi ti ne! (*Zase.*) Vedela sem, vedela sem... saj, saj, še ubil bi ga. Zato pa... (*Otroka pač ni več, Vanda to ve, Mahol ne.*) Moški se zna z otrokom ponašati, otrok mu je igrača; rad bi naredil kariero z njim, vse izgubljene iluzije bi hotel speljati z otrokom, vse tisto, za kar ga je življenje napetjastilo. Bodi stokrat okrajni šolski referent, pri svojem otroku še enkrat nisi prišel iz svoje kože. Otrok ni to, kar si ti, otrok je svoja stvarca.

MAHOL: Vem, Vanda...

VANDA: Veš — dà, veš, tudi pridigati znaš o tem, ali jaz bi ti hotela povedati, kako se pri tvojem otroku vsa ta tvoja pedagoška učnost neha. Ah, z otrokom je treba biti, prestajati je treba z njim — ti, ali vi moški pa drugega ne veste, kot delati otroke... — a tudi to zaradi svojega lastnega veselja, zaradi sebe, dà! Ženska, ženska in mati, ta pa je lahko samo nesrečna — sama, sama, sama... — vedno samo sama. (*Dvigne roki, jih zanese v zatilje in zahlipa.*)

MAHOL (*pred njo, vendar ne ve, kaj naj stori; neznansko se čuti krivega, vsaj ta trenutek, in neznansko mu je sitno, narobe. Začne potihno, spravljivo*): Vanda, Vanda, časi so, ko smo vsi ves čas sami, vsi...

VANDA (*neha s hlipanjem in ga divje premeri*): Prenehaj, za božji čas, enkrat s filozofiranjem! Jadikuješ — ali je ne preneseš več, te svoje revolucije? Pobrala sem te in moja mama, ta malomeščanka, ta kramarica in pijavka, ti je dala streho, da bi se vsi presvetlili v soncu tvoje revolucije, ali... komaj je to tvoje sonce vzšlo, komaj je dobro na nebu, že si sirota in ves nesrečen. Drugi so si s pernicami postlali, zase in za svoje, zame pa misliš, naj bi ostala z deskami zadovoljna. Tudi meni ni bilo nič prizaneseno v hosti. Nič... ne, nič, nič! (*Znova zajoče; odide proti kavču, si zakrije obraz in se zarije v blazine in v blazinice.*)

MAHOL (*stopi k Vandī; se zazre vanjo, v njeno pohlipavanje, zatem proti zadnjim vratom, ko da bi se bal zaradi otroka*): Vanda, vem, tako ne gre več, zaradi tebe ne, a tudi zaradi mene... Zaradi otroka bi se že zmenila, ali poprej bi se morala zaradi naju dveh — tu je prvo, kar je narobe. Nič več se ne srečava....

VANDA (*dvigne glavo*): Kako?

MAHOL (*se zboji zaradi filozofiranja in popravi*): Se ne dobiva.

VANDA (*znova*): Kako? Kako da se ne dobiva?

MAHOL (*ne najde besede, a tudi filozofiranja se boji, zato ponovi*): Dobiva, tako...

VANDA (*na moč zajedljivo*): Tãk, bi rad bil vsako noã na meni?

MAHOL: Nisem mislil tako ... tako ... (*Ves je na trnju.*) Preveã svobode sva si vzela, oba, jaz in ti.

VANDA: Kako vzela? Kaj sem si jaz vzela?

MAHOL: Niã ne bi naãenjal, Vanda, preveã te spoštujem.

VANDA: Ah, le kaj sem si jaz vzela? Kakšno svobodo? Ne potrebujem je — jaz ne, ne svobode ne spoštovanja!

MAHOL: Lahko, da sama ne veš, ko si jo jemlješ ... Tudi si mislim, da sem sam kriv in da vse to ni prav, zaradi Mitke ne ...

VANDA: Misliš Ferãija?

MAHOL: Oprosti, Vanda!

VANDA: Sama ti bom povedala, zakaj ne misliš veã tako, zakaj nisi veã, kakor si bil, tudi zaradi Mitje ne — ker imaš ono — drugo!

(*Medtem, ko je Mahol ves nesreãen, predvsem zaradi otroka in ko ne more niã dopovedati, zunaj zazvoni — hišni zvonec; zvoni nenavadno dolgo. Vanda se obrne in prisluhne; ko da bi se znenada zavedela, preneha s hlipanjem, se pobriše po oãeh.*)

MAHOL: To je on, Ferãi. (*Hoãe prenesti Vandino misel drugam, a nekoliko je nejevoljen tudi zaradi otroka.*) Tega je pa cel svet, nikarkršnega potrpljenja veã ne pozna. Prosim te, Vanda, ostani, bom jaz odprl! (*Odide k vratom, spotoma*) Saj, upam, da bo kmalu odšel. Potem bova sama, do kraja se bova pogovorila.

(*Zunaj znova na dolgo zazvoni.*)

MAHOL (*se nasmehne Vandì*): Uh, kakšna nuja — vse tri bo aretiral. (*Oãitno je, da je po svoje razumel nenadno zbranost pri Vandì.*)

Odide na hodnik, odpirat.)

(*Vanda se nanaglo dvigne, steãe ãez sobo k psihi, ves ãas z eno samo premišljeno skrbjo, kako bi se uredila; da je zbrana, je veã ko oãitno. Zatem steãe nazaj, popravi mimogrede kavã in odhiti naprej, v zadnjo sobo in za klavir. Od tam se zasliši, kako ji prsti zdrsijo po tipkah, ko da bi jih pobrisala, zatem zaigra Mozarta — razigrano in sonãno sonato.*)

MAHOL (*poodklene vse nazaj, vzame vežni kljuã s podbojev in odpre; kot preseneãen, veselo*): O, Ferãi, saj ti si že tu! A jaz sem ti mislil še vežna vrata odpreti (*mu kaže kljuã*), sem mislil, da si pod kapjo, pod nalivom, ko si ...

FERãI (*vrže usnjene rokavice in klobuk s povešenimi krajci na stekleno polico in si sleãe usnjeni plašč*): Ferãiju se kdaj pa kdaj vrata tudi sama odprejo — no, pri vas jih odpirata oba, ti in Vanda.

MAHOL (*obesi vežni kljuã*): Saj, saj zunaj je bilo odprto, ãisto sem pozabil. Ali, ali ...

FERãI (*prisluhne klavirju in ga prekine*): O, gospa, tovarišica so pri Mozartu. Ti si si dobro prebral, kar se Vande tiãe, ženska in pol. To ste imeli ãasa v stari Jugoslaviji, da ste se opletali in dobivali in poãasi ženili — zdaj pa, dandanašnji, hitre ženitve in dosti veka-nja; kamor pridem med tovarišijo, eno samo veka-nje; vse ... vse je nekam preveã divje, po partizansko, eh! (*Vstopi v izbo in spoštljivo obstane, prisluhne; vrata v zadnjo sobo so priprta; za trenutek, a samo za trenutek si takrat, ko gre mimo psihe in se*

zazre v njej, popravi lase, na kar enako spoštljivo odide preko izbe, do mizice pred kavčem ter se zagleda v Delocroixa.) Eh, barikade, trikolora, revolucija! Za kakšno žensko so se pognali! Le... le Mozarta ni nihče igral.

MAHOL (*je prišel in se postavil sredi izbe, za Ferčijem*): Tem bi se Beethovnova jeza bolj podala.

FERČI: Beethoven ali Mozart, vseeno — lepo je pri tebi. (*Citira.*) Popotnik pride v Afrike puščavo... tam vidi gnezditu strupene gade! Tako je, tako, vidiš, tako je na tem prekletem svetu, povsod so gadi, moje oko jih že povsod vidi, povsod... povsod... — tako je, dà, tudi s to našo revolucijo, eh — tu, pri vama pa zares ko v oazi; prideš, oddahneš se, spočiješ si... (*Sede in se zagleda v filodendron.*) Oaza.

MAHOL (*prinese, znaša kozarčke, enega, zatem še dva in žganje; hodi ali stopica po izbi, ko da ne bi vedel, kam naj se dene, dokler nazadnje ne sede za mizico z očmi proti priprtlim vratom; zatem natoči*): Izpij, domača stvarca, dobra stvarca — počge.

FERČI (*prime kozarec, a ga postavi nazaj, ga celo odrine; odkima, šepetaje*): Nak, ne bom, kasneje! — poslušam (*Enako podzavestno znosi iz žepa cigarete, dva zavojčka in vžigalice — ter si prične prižigati cigareto.*)

MAHOL (*hodi tačas po izbi in poseda, ko da ne bi mogel nikjer najti pokoja; prinese pepelnik, ki pa mu nad mizo zleti iz rok, kar Ferčija vznemiri, da ga na široko pogleda; otrese se neke vsiljive misli in se privzdigne; ko zaigra Vanda močnejše ali glasnejše, si ne more kaj, da ne bi vstal, da ne bi prišel do priprtih vrat, ter jih odrinil in pokazal pianistki s prstom čez usta*): Psst ...

(*Vanda za trenutek preneha, ko da so ji note zmanjkale, ali trenutek za tem udari močnejše po tipkah. Ferči prižge novo cigareto in se vnovič zazre v prazno, z glavo oprto na levico in z iztegnjenimi nogami v škornjih. Kdaj pa kdaj, po akordih, pusti cigareto v ustih ali na pepelniku, ter z roko podirigira. Privzdignjeno in napeto vzdušje in še prav posebej nervozno zaradi Maholovega nemirnega vstajanja, nemirne hoje, pač zaradi strahu, da bi se zbudil otrok, ko je pianistka preglasna. Vtem pride Mahol znova do odrinjenih zadnjih vrat.*)

FERČI (*zagleda Mahola, med vrati, in zamahne, potihno*): Pusti! Pusti jo ...

MAHOL (*pride k Ferčiju, pošepeta*): Pozno je, ljudje spijo... Stene, vse se sliši ...

(*Ferči zamahne, ko da se ga vse to ne tiče in ko da ga prosi, naj potrpi, miruje.*)

MAHOL (*odide še bolj neopaženo mimo Ferčija in do vrat, s prstom na ustih in šepeta*): Psst, pssst ...

VANDA (*preneha v crescendu, kakor je sonata v crescendu nehala in udari s pestjo po tipkah. Na vratih razžarjena od igranja in besna, zavpije*): Kaj?

MAHOL (*pokaže okoli, na stene, na uro — zatem*): Otrok!

VANDA (*zavzdihne, obupana, zatem*): Idiot! (*znenada se obrne, steče nazaj v sobo, se nasloni na klavir in zatuli, zahtipa...*)

FERČI (*se dvigne, ko da se je predramil*): Eh, rekel sem ti, pustil bi jo! Kaj bi se onegavil pred to golaznijo, zaradi teh gadov — si partizanal ali nisi? Kaj te brigajo ...

MAHOL (*se hoče opravičiti, zmigne z rameni*): Otrok spi.

FERČI (*ko da bi čakal, da se bo Vanda izjokala, se izhlipala; zatem, v nastali tišini, s krohotom*) A — Mitja? Za tega se nikar ne boj, ha — ha ... — ta jih bo vse drugače ekserciral, kakor mi. (*Ponovi.*) Tam vidi gnezditu strupene gade ... si slišal? Ti Vanda ni nič povedala? Tudi stara Pahajnarca je eksercirala ... in kar s parabolo, s tvojo parabolo! Ti očitno nisi vedel kaj početi z njo v parti-zanih. Si kdaj streljal? (*Gre proti njemu, medtem ko se mu Mahol umika.*) Nisi. Kar priznaj, da nisi ... — tebi je bilo vse vedno ideologija, intelektualna ideologija, tudi parabola. Če bi moja parabola pripovedovala! (*Zakličē.*) Kje je Mitja? Vanda, kar zbuđi ga, da mu bodo ušesa do konca zrasla. Mitja!

VANDA (*vnovič med vrati, zadržana in jezna, ustavi se pred Ferčijem in pred možem; zatem, ko preneha še en Ferčijev smeh*): Idiota!

MAHOL: Za boga, ne začenjaj! Kaj sva ti ... — kaj ti je storil?

FERČI: Saj, ti je bilo treba toliko onegaviti po izbi?

VANDA (*pred Ferčijem*): Idiot, zares! (*Se sprehodi po izbi, zatem pa odide h kavču, dvigne roki, ju prekriža na zatilju ter se vrže vznak na kavč, z nogami na preprogi in znova zahlipa*) Idiota ... idiota ...

MAHOL (*je vznemirjen zaradi ženinega vpitja in hlipanja; zatem mu obstanejo oči na ženinih kolenih, nato na Ferčiju, ali ta vidi ali ne vidi ženska in ženina kolena — zaradi obojega je ko na trnju in ne ve, kaj naj stori; stopi pred Vando, ko da bi jo hotel zakriti pred Ferčijem, pošepne*): Vanda, prosim te ...

VANDA (*nanaglo dvigne glavo, sikne*): Kaj? Kaj bi rad? (*Ko vidi, da ga vznemirjajo noge, da jo hoče opomniti na Ferčija, vrže glavo nazaj in v smehu zahlipa.*)

MAHOL (*je brez moči; Ferčiju*): Bi žganjico? Žganjico, domača stvarca ...

FERČI (*z očmi na Vandī, tudi na njenih kolenih, a ki se jih izogiba, zatem z očmi na Maholu in zatem ko da bi zavzdihnil*): Ti, Mahol, ti si nesrečen človek — vedno vse pokvariš.

MAHOL: Tāk, ti ni za žganjico?

FERČI (*kar naprej odkimuje, tudi zato, ker je nevoljen*): Lahko bi ji pustil Mozarta, njej in meni ...

MAHOL (*vzdihne, pojasni*): Otrok.

FERČI (*zamahne*): Otrok, eh ... — a ti si Mahol! Mahol, Mahol ... Ne, ne bom žganjice.

MAHOL (*bi rad vse zmiril*): Počakaj, boš pil, jeruzalemsko poznino ti prinesem, v kleti ju imam, na hladnem! Počakaj! Popili bomo kapljico — in pobotali se bomo. Vse bo še prav. Tudi zaradi Mitje bo prav.

FERČI: Eh, Mahol!

(*Mahol vzame liter in baterijo s psihe, se samo še za trenutek ustavi na ženinih kolenih in na Ferčiju, zatem znova na kolenih in odide. Ko zapre narahlo vrata za seboj, se Ferči ozre, ko da bi ga takšno zapiranje vznemirilo, nato pa stopi nanaglo proti Vandī, medtem ko spotoma odrine mizico. Vandin smeh in hlipanje pojenjata, ko da bi se ženska pritajila.*)

FERČI (*z docela drugačnim glasom, ko skozi zobe*): Ti, Vanda, te tvoje noge mi vselej poberejo vso kri. Ko da mi kri ledeni po celem životu. Po celem životu. Tako mi je, ko da ni nikakršne pameti v meni.

(Komaj je Ferči spregovoril, je Vanda prenehala hlipati — ko da je prisluhnila, ko da čaka in posluša. Ferči stopi bliže, do kavča, potisne nogo med njena kolena, z rokami pa prime za njena zapestja nad glavo in na blazini.)

VANDA (zastoka): A a — boli! Divjak! (Se skuša dvigniti; vzpenja se, skuša izviti roke.)

FERČI (počasi, enako skozi zobe): Rad bi, da bi te bolelo, bolj in bolj bolelo, da ... da bi vedela, zakaj hlipaš, zakaj tuliš, zakaj se smeješ, a?! Bolelo, zelo bolelo, da ... da bi vedela, zakaj me grizeš. Ná, ná — grizi! Ne spustim te! Nikdar več ...

VANDA (se s silo vzpenja, prisluhne in sikne): Mahol!

FERČI (počasi): To je na pomoč, a?

VANDA: Ne, prihaja! (Se trga.)

FERČI: Briga me. Ta ... ta ... te ne zna krotiti, kaj?!

VANDA: On! Slišiš?! On ... (Se iztrga, se dvigne vsa zasopla in se za trenutek ko otrpla zazre v Ferčija — ne, Mahola še ni nazaj! — ter ga klofutne.)

FERČI (obstane, ko presenečen, vendar samo za trenutek, že ji prinese glavo bliže, že jo lovi za roko): Tāk, klofutaj, sirotica, klofutaj, še s to rokco klofutaj!

(Vanda ga nehote, ko uročena, še enkrat klofutne, ali že se začne umikati pred njim, ob kavču, proti oknu, dokler si ne zakrije oči; se še umika, zadenski, dokler ne zadene stene in dokler se v trenutku ne obrne ter ne nasloni z glavo na okno, na šipo. Nekaj časa je tišina.)

FERČI (se popravi, odide k vratom, jih odpre in znova pripre, zapre; znova proti Vandi): Ni ga, Mahola. Ni škoda, da nisva izrabila časa? Zaklenil je, vse je pozaklenil za sabo, preden bo vse odklenil, preden bo pocepetal pred vrati in preden ... — bi lahko končala. Ti, Vanda, zakaj ga nisi naučila, da bi vselej tudi potrkal?

VANDA (se obrne, divje pogleda): Ne norčuj se! Kaj ti je storil, ne ponižuj ga!

FERČI: Kdo ga ponižuje? Ti sama si ga napravila krotkega; ponižnega in krotkega, da ga še zapreti ne bi mogel — uprlo bi se mi. Vsak je svoja sirota, ko ga snameš, a Mahol še sirota ne bi bil. S staro Pahajnarco tam čez, ko bi prišel ponjo, bi bilo laže. Ta bi mi jih vsaj naštel.

VANDA: Sram me je.

FERČI: Saj, a ko bi se drugače končalo, bi se zdaj popravljala, ne bi imela časa za sramovanje. Bila bi sita.

VANDA (zasikne): Surovina! Ne prenesem več! Naj pride, vse bo zvedel. Vse — slišiš? Vse mu bom povedala. Z nikomer več se ne bo botal.

FERČI (mu znenada ni vseeno, vendar povpraša): Boš tudi to, kar je bilo zdaj, izkričala?

VANDA (na glas): Pojdi!

FERČI: A otrok — saj ga boš sama zbudila?

VANDA: Ne ti, ne Mahol ga ne bosta več kvarila, pojdi, prosim te, pojdi! (Se zadržuje.) Dà, sram me je, lahko me je sram.

FERČI (hoče proti sobi v ozadju): Počakaj, da Mitjo zbudim, da boš bolj korajžno kričala. (Gre počasi mimo Vande, s pripravljenimi

rokami, da bi jo odrinil, če bi mu planila na pot.)

VANDA (ga opazuje, se ne zgane; potihno): Takšna surovina!

FERČI (v sobi, kliče): Mitja, pokonci! Mitja! Kje —!

(Tišina. Vanda mirno čaka, čaka z očitnim zadovoljstvom, zatem se sliši tresk z vrati, zatem ključe — Mahol se vrača s poznino.)

FERČI (med vrati): Ga ni? (Zre v Vando) Tāk, ga ni več. Je bila stara tu? Marga?

VANDA (z zadovoljstvom): Dā, mama ga je odpeljala.

FERČI: Zakaj?

VANDA: Pred Maholom, pred tabo!

FERČI (počasi proti njej): A jaz sem že mislil, da si ga poslala zaradi naju, dā... da bova ko ptička na veji, ko bo Mahol... hodil po poznino.

(Pri zadnjih besedah pride Mahol, s ključem in litrom vina.)

MAHOL (odloži pijačo, na mizico pred Vando in Ferčija): Dā, prava jeruzalemska poznina... — ko olje in ko žerjavica, ko tiha žerjavica, takšno je, ki za tabo pride... — pravi sonček, zlati sonček!

(Poišče kozarce, jih postavi, nataka. Zatem dvigne kozarec, ga podrži proti luči, zatem proti Vandi, proti Ferčiju; ves čas govori potihno, zaradi otroka, da ga ne bi prebudil in ves čas s ključi v rokah.) Vanda, dvigni, če ti rečem in te prosim, Vanda! Ferči, daj! Vanda, nikar se ne kislj — izpijmo! (Mahol izpije, za njim Ferči.)

MAHOL: Naj grem po Pahajnarco, da se pobotamo in da odmerimo, kar smo preveč in prehudo namerili. (Nalije Ferčiju, nalije sebi.) Počakajta! (Prinese še en kozarec in ga natoči.) Tāk, ta je za Pahajnarco. Vanda, stopi ponjo! Ženska je pokoncu, videl sem luč.

VANDA (gleda Mahola): Zaradi Pahajnarce se boš ti botal? Zaradi nje si šel v klet? Zaradi — Pahajnarce — pha...

MAHOL (gleda Mahola): Zaradi — Pahajnarce — pha... in prosil jo bo odpuščanja!

VANDA: Vse bi ti izrekla, vse! Le kako bi začela?

MAHOL: Vanda, vse bom uredil. Bom pa sam stopil ponjo.

FERČI: Grem jaz. (Hoče iti, tudi zato, da bi prišel iz izbe.)

MAHOL (plane znenada pred njega in dvigne roko s ključem): Ne, Ferči, ti ne!

FERČI: Zakaj jaz ne?

MAHOL (potihno): Ferči, če bi prišel ti, bi se ustrašila — sam bom šel. Vi, Ferči, vi zdaj zapirate.

FERČI (z jezo in s posmehom): Ti, Mahol, nisi bil tudi ti v Mauthausnu?

MAHOL (ga pogleda, malce presenečeno, zatem mirno): Bil.

FERČI: In potem si se vrnil živ?

(Mahol obstane, ne najde besede.)

VANDA: Jaz tega ne bom prenašala.

MAHOL (se boji, da bo Vanda šla; pomirljivo): No, no... Zakaj ne bi popili, to je zlata kapljica, besede so besede, ta zlata kapljica pa je zlata resnica, (citira) ko vtopi vse skrbi... ha, tudi jaz...

No, ali s pobom, s tem bom že uredil, Vanda, tu je kozarec.

VANDA (nehote prime kozarec): Ferči, bi jo kar jaz natočila, resnico?

FERČI (se obrne, da bi odšel): Jaz ne bom gledal tega.

VANDA (plane proti vratom): Boš!

(Ferči odrine Vando, a ko pride do zunanjih vrat in se ozre, mu Vanda pljusne vino v obraz.)

VANDA: Nā, resnico! Kar pobriši si jo!

FERCI (*hotel bi storiti tisoč reči, vendar si premisli in samo zjeclja*): Ti — ti nisi ženska! (*Naglo odide; na hodniku ne more zadosti hitro pobrati obleke.*)

MAHOL: Vanda, zaboga, Vanda?!

VANDA (*se odmakne*): Tudi tebe bi, polila bi te — a je škoda poznine, zares, prezlata je. Čakala sem, samo na to sem še čakala, da povem to tebi in njemu in da grem. (*Potegne kovček, se obleče v paletu. Zatam hoče še v zadnjo sobo.*)

MAHOL: Vanda, pusti otroka! Ne drami ga! Počakaj, ostani! Vse bomo uredili, bom ... bom uredil ...

VANDA (*se spusti na kovček, da bi se zasmejala, ali vse preveč je v njej, kar bi hotela Maholu še povedati; kar požene jo s kovčka*): Kaj bi ti uredil? Poslušaj me in sliši me: tudi če bi te hotela imeti rada, te ne bi mogla! Takšna sirota! Samo napletal bi in napletal okoli žensk, načisto pa ne boš nikoli z nobeno prišel — poslušaj in sliši me — z nobeno! Pri tebi se še trpeti ne da — preveč je vse zmešano in neumno. (*Se vnovič spusti na kovček in se zasmije.*)

(*Mahol jo gleda, a ostane brez besed; zatam odide v zadnjo sobo. Tam se prižge luč, zatam še neka luč, da je zadnja soba docela razsvetljena.*)

MAHOL (*znova na vratih*): Mitka! Kje je moj Mitka?

VANDA (*se dvigne*): Ni Mitke! Ni ga. Nič več ti ne bo potrebno urejevati zanj — nič več! Proč sem ga poslala, proč! Do kraja se mi je vse priskutilo — ti pa — za večne čase! (*Dvigne kovček in odide nanaglo skozi prva in skozi druga vrata; vsakokrat zaloputne.*)

MAHOL (*gleda za Vando, dokler ne preneha loputanje; potem se v tišini, ki nastane, obrne, obstane s pogledom na razmetanem predalu, dvigne roki, hoče v zadnjo sobo, a se na stopnicah obrne, medtem ko se mu roke spustijo do glave, do senc*): Smešen sem ... Sirota sem ... Sem, dà, sem — ali zakaj? Zakaj vse to na mojo, prav na mojo glavo? Kaj sem jaz komu storil?

ZASTOR

DRUGO DEJANJE

Isto prizorišče: hodnik in izba. Preden zasveti, zvoni; pozvoni nekajkrat na kratko, zatam na dolgo. Mahol odide (še v zamračenem) preko izbe, na hodnik — in prižge luč; zdaj zasveti lestenelec tudi v izbi. Cveta, ki je ves čas sedela na kavču, se ob tej svetlobi nanaglo dvigne, si zapotegne krilo, ko da bi se popravljala in obstane pred kavčem — vznemirjena je, in pogleduje proti oknu, ko pač znenada ne ve, kam bi se dala, ali pa posluša proti hodniku, kjer je Mahol zaprl vrata za sabo. Ženska je videti mirna, vdana, a vseeno v tej izbi in ob nenačnem zvonjenju je ko na trnju. Medtem je Mahol pred vežnimi vrati, preden jih odprl, poskrbel za varnost. Na pol je zagrnil z dlanjo okence na vratih, se zatam sklonil in pogledal, kakor bi nameraval krasti, skozi počasi odpirajoče okence ali luknjico — in se v trenutku pomiril, zveselil. Spusti okence in poslej vse na glas poodklene.

MAHOL: O, dober večer, dober večer! Dober večer, tovarišica Pahajnarjeva! Kako je lepo, tovarišica učiteljica, da ste prišli. Prosim, prosim, kar naprej in oprostite! (*Pogleda po hodniku, ko da ne bi vedel kaj storiti, in odpre vrata v izbo, kaže ženski v izbo.*)

PAHAJNARCA (*ko da bi se opravičevala in ko da bi ji bilo vse odveč*): Ne, ne, tovariš Mahol — sama se vam moram opravičiti: šele zdaj sem našla ta vaš listek, šele zdaj sem ga zagledala, prebrala, ves dan sem ali v šoli ali po tečajih, da že več ne vem, ali sem še učiteljica ali samo še šolarka. Veste, tovariš Mahol, ne zamerite, tudi mi v mestu smo vsa ta leta po svoje prestajali — no, dà, to je bil le kos zgodovine, no, zdaj pa nas učijo bolj celo zgodovino. Ne, ne, ne zamerite tovariš Mahol, ne bom hodila naprej, zares ne, saj tudi nikamor več ne hodim, po hišah pa sploh ne. Prebrala sem listek ... (*Pogleda na listek v rokah.*)

MAHOL: Oprostite, že drugi dan zvonim pri vas, a nisem imel sreče, da bi vas našel. (*Se ozira.*) Oprostite, pri nas je vse narobe, ženski ni, a tudi otroka ni. Telefoniral sem na šolo, zaradi otroka, a tam so mi povedali, malce zapeto je bilo, da ga je naša babica, Marga, tašča, izpisala, oprostite, da ... da sem celo sam dovolil, da je bila to moja želja — ali oprostite nič ne vem za to ... in ... in, tovarišica Pahajnarjeva, na koncu leta smo, naj bi se zgodilo, kar bi se zgodilo, v takem času na koncu leta, ne bi izpisoval otroka in ga odgnal v drugo šolo. Oprostite, rekel sem, karkoli bi se zgodilo, oprostite, reči sem hotel, tudi to sem hotel reči: karkoli se je zgodilo ... oprostite! (*Zapre medtem vrata v izbo.*)

PAHAJNARCA (*je ves ta čas zlagala listek, zatem pa ga je odložila na poličko pred obešalnikom*): Saj se ni treba oproščati, meni ne. Zakaj le? Tovariš Mahol, to je bilo včasih tako ... tako, da so se nam otroci oproščali — tako so jih učili, ali zdaj, posledj se bomo samo še mi oproščali, za vse, za otroke, ki sem jih spravila na svet, za otroke, ki so morali poginiti, za moža, bog mu daj nebesa, oprostite, za vse smo krivi, krivi, ker ... ker pač ni bilo drugače z mano in ker moram — živeti. Tovariš Mahol, oprostite — rekli so mi, otrokova babica je bila na šoli, pri meni in mi rekla, da je tudi vaša želja, da otrok gre. Kaj sem mogla, če je bila vaša želja takšna. Ni se mi zdelo prav, ali vprašati si tudi ne bi upala, — to boste že razumeli in oprostili. (*Govorica je bolj in bolj pretrgana, ko da bi šlo ženski na jok.*)

MAHOL: Saj, to so bile ženske, to je stara napletla. Pustila se je zasužnjili hčerki, zdaj se bo pustila še vnuku. Oprostite, ko se razburjam — ali vam bi se moral opravičiti, zelo opravičiti zaradi tistega ... tistega, kar se je zgodilo, zaradi parabele in ekserciriranja ... tovarišica učiteljica, resnično in iskreno se mislim opravičiti! Otrok se bo vrnil, mora se vrniti, obljubljam vam, napravil bom red. Fant se vam bo opravičil pred razredom, pred šolo, če boste hoteli.

PAHAJNARCA: Rekla sem vam, nikakršnega opravičevanja ne potrebujem, jaz že ne — zakaj?

MAHOL: Ne govorite tako, ni prijetno.

PAHAJNARCA: Tovariš inšpektor, šolski inšpektor ste, sama sem učiteljica, razredničarka vašega otroka — ne bi bilo bolje, da bi otroka pustili tam, kjer so ga tačas že vpisali: zaradi konca leta, zaradi mene in zaradi vas, zaradi vsega, kar se je že zgodilo?

MAHOL: Ne, to, kar je fant storil, bo popravil, obljubljam vam, sveto vam obljubljam.

PAHAJNARCA: Kaj bi obljubljali in se gnali. To ni bilo najhuje, kar sem kdaj doživela. Dvignila sem roke, s svojimi otroki vred — navadila sem se jih dvigati; in pokleknila sem — navadila sem se poklekanja, pred bogom in pred ljudmi, da, tudi pred ljudmi; potem sem ležala na tleh, z otroki vred, cela reakcija je ležala — ali saj so bile samo šolske deske in samo vaš Mitka je malce poekserciral z nami, z reakcijo. Samo malce strahu je bilo, pozabila bom nanj — ali tisto hujše, tisto bom nosila s sabo.

MAHOL (*tiše*): Mislite zaradi moža in sina?

POHAJNARCA: Da, očitajo mi, ali za v a š o stvar sta padla.

MAHOL: Recite, kar recite: za n a š o — tudi za n a š o sta padla.

PAHAJNARCA: Saj, tako si morem le misliti, ali zaradi govorjenja je tako, da je kar bolje, da sem tiho.

MAHOL: Užaljeni ste, to ni dobro, za vas samo ni dobro.

PAHAJNARCA: Užaljena? Ze dolgo nisem več — zakaj bi bila?

(*Nastane tišina, ne Pahajnarca in ne Mahol ne vesta, kaj storiti. Cveta v izbi zasučje — lahko iz nervoze — gumb na radijskem aparatu, da je zaslišati godbo, ki pa takoj ugasne. Mahol se prestopi.*)

PAHAJNARCA: Ne vem, kaj naj bi zamerila?

PAHAJNARCA: Ste doma?

MAHOL: Ne, nikogar ni doma.

PAHAJNARCA: Oprostite.

MAHOL: Ne boste zamerili, tovarišica Pahajnarjeva, da vas nekaj vprašam. Nič hudega ni, ne boste mi zamerili.

PAHAJNARCA: Ne vem, kaj naj bi zamerila?

MAHOL: Nič me ne briga, oprostite, ampak v isti hiši stanujeva in ljudje pogrevajo.

PAHAJNARCA: Prosim.

MAHOL: Saj, nič ni — ali, oprostite: se je snaha zares vrnila?

PAHAJNARCA (*se opravičuje*): Otroka je pustila pri meni, vrnila se je. Kaj pa je hotela?

MAHOL: Jo je Talijan nagnal?

PAHAJNARCA: Kaj bi jo nagnal, ko je bil že oženjen.

MAHOL: Kaj pa njen drugi otrok?

PAHAJNARCA: Tega mu je pustila — njima: Talijanu in Talijanovi ženi.

(*Mahol zavzdihne.*)

PAHAJNARCA (*enako zavzdihne*): Kaj pa je hotela, če je hotela nazaj k prvemu otroku. Ze tako, veste, so govorice.

MAHOL: Jaz, tovarišica Pahajnarjeva, ne mislim ničesar razglašati — vseeno pa, nečesa nisem mogel nikoli do kraja razumeti, kar se pač snahe tiče.

PAHAJNARCA: Saj ...

MAHOL: Kaj, ali je resnica, da je sama povedala za moža, za vašega sina? Povedala? Izdala?

PAHAJNARCA: Najbrž ji je bilo to prihranjeno; kajti mislim, da potem le ne bi imela korajže priti domov. Talijan je storil, kar je storil — v hiši smo ga imeli.

MAHOL: Vseeno, z njim je odšla.

PAHAJNARCA: Verjamem ji, da ni bilo poprej nič. Ali potem, ko je mislila, da bo rešila sina, svojega moškega, je storila vse. Sama nisem mogla tu ničesar, Talijan najbrž tudi ne. Toneta, zatega fanta, so ustrelili, Talijanu pa je ostala ženska, tudi zaradi otroka mu je ostala ... — in bolje je bilo, da je takrat z njim odšla. Vča-

Edward Albee: »Kdo se boji Virginije Woolfe«, prizor iz prvega dejanja.

sih sem ji zamerila, potem pa se mi je zasmilila, sirota — za mojega zlatega fanta bi vse storila, več ko bi takrat mogla jaz, mati. Snaha, ta je svoje prestajala, prestaja in bo še — nič ji ne bo prizaneseno. Srečno.

MAHOL: Oprostite, da sem načel, mogoče bo poslej eden manj, ki bo metal kamenje. Oprostite tudi za Mitjo, za vse, Pahajnarjeva! Oprostite!

(Pahajnarca odide, Mahol počaka, zatem začne znova s ključi in z zapahom; zatem odide v izbo.)

CVETA *(se naglo obrne od okna in v trenutku, ko Mahol zapre vrata, pohiti naproti):* Dragi, kaj vse sem doživljala tačas, ne bi ti privoščila. Nikoli nisem skakala skozi okno, ali tokrat bi bila tudi tega zmožna — do zadnjega vlakna sem se vso slišala.

MAHOL *(jo dvigne ter jo odnese na kavč):* Sama sva, Cveta, znova sva sama.

CVETA: Že, zdaj — ali zdaj zdaj bo pozvonilo.

MAHOL: Ne boj se! Če sta ženski šli z otrokom, ju ne bo tako kmalu,

Vande pa same sploh ne.

CVETA: Ali strah se je do zadnjega vlakna zalezal vame, ne izpusti me več. Čakala sem te, poslušala sem te, in ves čas sem se bala, da te ne bom nikoli več dočakala. Kaj je z mano, Ciril?

MAHOL (*jo hoče objeti*): To je takšen in sladek strah — presladek. Stara Pahajnarca je bila, zaradi Pahajnarce se ti ni treba bati, takšna ženska je, da ni treba, da bi bilo koga strah zaradi nje. Učiteljica je, celo šolarji počno z njo, kar se jim zazdi. Naš Mitja, eh!

CVETA (*ga odrine*): Ne, nikoli ne bi prestopila praga k tebi, to ti že lahko povem, poslej ga ne bom več, ali morala sem priti, bilo je zaradi strahu. Za vse se bojim, a najbolj zate.

MAHOL: To je takšen strah, Cveta...

CVETA: Kakšen strah?

MAHOL: Vse takšne ženske, kakršna si zdaj ti, preganja strah, to je materinski strah za vse, kar bo jutri, to je strah za zarod.

CVETA (*se pomiri*): Misliš?

MAHOL: Mislim, vem.

CVETA: A ti, se kaj bojiš? Te ni nič strah?

MAHOL: Zakaj?

CVETA: Tako. (*Po premolku.*) Ne. Nikoli ne bi prišla, ali morala sem ti povedati, vso me je prevzelo. Zdravnica, Anči, je rekla, da imam pravico do otroka; zaradi strahu, povedala sem ji, pa je samo zamahnila. Anči je zdravnica, — a ti (*tiše, zaupljivo*) si srečen?

MAHOL (*se zamisli*): Srečen? Sreča... sreča... — to je tako...

CVETA (*tiše, bolj nežno, strpljivo*): Vem, da nisi srečen. Ali mislila sem, da boš, samo čakala sem, da bi te videla. Že pred dvema dneva, po telefonu, ali takrat sem samo še slutila, nisem še bila pri Anči. Mislila sem, da me bo povprašala, a me ni — bila je diskretna, resna — odrasli sva.

MAHOL: To je tisto, da sva tudi midva malce odrasla.

CVETA: Misliš leta?

MAHOL: Leta, leta, Cveta. Nič ne mislim, tudi mene kaj preganja.

CVETA: Cela ta dva dneva, ko te nisem mogla doklicati, sem se bala, da se ti ni kaj zgodilo. Iznenada je bil strah tu, zalezal se je vame, nisem se ga mogla znebiti.

MAHOL: Kaj bi se mi naj zgodilo, dekle? Tako je, praviš, da bova zibala. O ti dekle, te najine igre so bile nevarne, kaj? (*Jo prične obračati po ležišču, objemati.*)

CVETA (*se upira, a samo zato, da se mu prepušča; znenada, prisebno*): Si slišal, znova so jih več zaprli — same tiste iz nemških lagarjev.

MAHOL: Slišal sem.

CVETA (*čez čas*): Katere? Veš? Si jih poznal, ne?

MAHOL: Poznal.

CVETA (*čez čas*): Bili so tvoji znanci, ne? Željko?

MAHOL (*na kratko*): Bili, tudi Željko, znanec in prijatelj... In?

CVETA: Nič, nič, nič...

MAHOL: Kaj bi le bilo, dekle?

CVETA (*po kratki tišini*): Ne bi prižgal radia?

MAHOL: Sitnariš, sitnica!

CVETA: Strah me je, tudi tišine me je strah. Samo prisluškujem. Ko radio kriči, se vsaj ne morem poslušati.

MAHOL (*se dvigne, stopi k radijskemu sprejemniku in ga prižge*): Tako, zbežite, stecite, strahovi!

(*Zaigra godba, kakšna ljudska ali domača harmonika.*)

CVETA: Koliko časa si bil ti v lagerju?

MAHOL: V Mauthausnu? Leto dni.

(*Godba, znova samo godba.*)

CVETA: Tudi tebe so izpustili? Kdaj? Dvainštiridesetega...

MAHOL: Izpustili, dvainštiridesetega.

(*Tišina, samo godba.*)

CVETA: Kar tako?

MAHOL: Kar tako, ti moja zlata udbica. (*Stopi k njej, jo strese. Zdrami se!*)

CVETA: Oprosti, nič hudega ti nisem hotela. Ali mislim si, da sem srečna, ko se je tako zgodilo z mano, vendar pa ves čas čutim, kako se nesreča zaleza od nekod vame, me vso obseda: mislim si, da sem nesrečna, ali čutim, ves čas čutim, kako me sreča prepreda — to je zdaj najina stvar, Ciril. Ali pa, oprosti, je le moja, je samo ženska stvar. Nič te ne bi rada nadlegovala ali ti presedala, pravijo, da smo takšne ženske nemogoče. Ne, ali jaz ne smem biti! si pravim, a vseeno sem tu in te nadlegujem. (*Iznenada.*) Kaj ti je? Kam si se zamislil? (*Vstane in ga strese.*)

MAHOL (*iz zamišljenosti; malce presenečen je, ko ga je tako zalotila*): Nič, nič ni... človeku se zabloudi po glavi... nič ni, res ni nič. (*Ji poišče roki, ji sklene roki, jih sklene med svoje roke in ji začne stiskati roki.*) Nič ni, verjemi, da ni nič.

CVETA: Dober si... Preveč sem te vznemirila z vsem... ali (*šepetaje*) zaradi sebe ti naj le to povem, samo zaupam, da sem vsa prevzeta, prevzeta in srečna. Ne imej me, no, za neumnico, nikar! (*Mu položi glavo na prsi.*) Poslušam tvoje srce, kako silno bije; kako mogočen si, močan, takšen moški... Ne, ne bom te nadlegovala — iti moram.

MAHOL: Zares mi bo sitno, Cveta.

CVETA: Vidim te, zamislil si se.

MAHOL: To boš že razumela, da se zamislim, nisva sama na tem svetu, vsaj jaz imam še kakšno skrb.

CVETA: Kakšno? Vem, oprosti!

MAHOL: Da, tu je —

CVETA: Ne izgovarjaj imena, vse vem.

MAHOL: Ne gre zanjo — ali tu je družba, družba, še vsa takšna, kakršna je bila včerajšnji dan. Vsaka država je najbolj srečna, ko so državljani pridni in ubogajo, a mi smo vsak dan več države... To že moraš vedeti, da sva grešnika... — takšna ali takšna, paša sva za vse tercialstvo naše jare družbe. Najin greh je najin in zlati greh, ali jutri ne bo več najin, jutri bo pravi in prekleti greh — oba bova na šafotu, ne na srednjeveškem prangerju, na našem, na socialističnem prangerju bova, to bo večja sramota... (*K njej, naglo.*) Pri meni ostani.

CVETA: Kar zdaj, ponoči?

MAHOL: Vso noč.

CVETA: Bi, tako rada bi, ali zmrazi me. Jutri, jutri se dobiva — pri meni, kot ponavadi. Adijo!

MAHOL: Pospremim te.

CVETA: Ne, ni treba, in oprosti, ko sem te zmotila, ali zdaj sem vseeno drugačne volje, kar zlate — zaradi tebe, Ciril. (*Ga objame in ostane za trenutek v naročju.*) Zdaj pa, adijo, grem, da zares ne ostanem (*na uho*) vso noč!

MAHOL (*enako potihó*): Da, grešnica si, zares, grešnica!

CVETA: Pokora.

MAHOL: Da, pokora in vse drugo, to še pride.

CVETA: Adijo, vseeno, ne ostani pesimist — prespi se!

(Mahol in Cveta odideta medtem na hodnik in skozi vrata v vežo. Prizorišče ostane kak trenutek prazno. Radijski aparat napove dvaindvajseto uro z gongom, in napove poročila. Začne: »Centralni komite komunistične partije Jugoslavije je danes v posebnem pismu zavrnil očitke vodstva Vsevezne komunistične partije...«)

MAHOL (pride, pogleda ob gongu na uro, zatem pa, ko zasliši poročila naglo pristopi k aparatu in prekine oddajo): Ze tretjič... Zjutraj bo četrtič, potem bo petič, desetič, stotič, ko... ko da bi se gluhih opravičevali! Toliko potrpljenja... imamo samo na Balkanu, na Balkanu... To potrpevanje, to razlaganje, zato so potrebni živci; to je mir pravičnega. Dà, živci, živci... (Zmrmra v ponavljanje in preneha; preneha se tudi sprehajati. Prisluhne, a le za trenutek, avtomobilu nekje pred hišo. Zatem dvigne roki, se potegne po obrazu in otrese z glavo.) Naspi se, prespi se, je rekla... Otroka bova dobila, je rekla... To je tvoja in ženina stvar, vajin otrok in ti, je rekla... Strah me je, je rekla, strah... (Sede in zagrebe obraz v dlani.) Strah vsega... a naša družba išče geštapovce. To so tvoji znanci, ki jih zapirajo, je rekla... Tudi ti si bil tam, je rekla... Tudi tebe so imeli geštapovci... je rekla... je rekla, je rekla, je rekla... E, željko, vedno si se gnal za oblast, vedno, vedno, vedno... Sedi, poseđi malo zdaj, odpočij si! Ne bo ti oblast kosti polomila, naša ljudska oblast, ne bo ti jih. Kogar bog ljubi, ga tepe. Tudi drugi nismo bili in nismo vselej zadovoljni, a za oblast se nismo gnali. Kakšna sreča zate, Mahol, da se nisi gnal! Da se ne znaš gnati! Dragi tovariš Željko, odpočij si, prehudo si se gnal! Odpočij si...

(Zunaj odklepanje, nervozno odklepanje in stopicanje. Tuj in visok — Margin — ženski glas in Ferčijev smeh.)

MAHOL (obstane, presenečen, prisluhne; tiše, glas mu povsem zamre, ko da bi mu ga pobralo): Od — po — čij!

(Na hodniku se pojavijo Vanda, za njo Ferči s kovčkom in za njim Marga z nabasanim nahrbtnikom.)

FERČI (odloži kovček): Ko da bi prasca prenašali, e, kar mišice so se mi nategnile!

MARGA (z visoko in naglo govorico, zadihano): Tudi meni, gospod Ferjan, tudi meni je, ko da mi duške zmanjkuje, ih... (Odloži nahrbtnik.) E, nič — nič nič — nič zato, dečica bo jedla, dečica... Gospod Ferjan; kakšna sreča, da se poznata, da se tako dobro poznata... in da ste se oglasili in naju naložili. Če bi odšli z vlakom, bi zdaj s hčerko še na pol pota ne bili...

VANDA (je medtem z ostrimi pogledi prestrelila po hodniku, ko da bi zavohala po njem in vsa prisluhnila; nestrpnost): Prenehaj že s tvojo dečico! Molči že, mama!

MARGA: U, kakšna si! Zahvalila bi se gospodu Ferjanu, rekla bi mu naj odloži, povabila bi ga... E, gospod, Ferjan, pa mi malo pomagajte še do kuhinjice. E, zares je, ko da bi prašiča prenašala. E, dečica, dečica...

VANDA (tresne z nogo; z jezo za Margo in za Ferčijem): Ti in tvoja dečica. (Zažene ključ v torbo, pohiti proti vratom v izbo, jih naglo odpre, zagleda Mahola, se za trenutek ustavi, zatem pa od-

hiti mimo njega, v svojo sobo. Očitno je, da bi hotela koga najti, vendar ga ni zagledala, ga ni odkrila; lahko se ustavi samo še pred Maholom; zadržano jezo, ne da bi ga pogledala): Kdo je bil — tu?

(Mahol molči, ko da bi se še vedno ne znašel in ko bi bil kriv.)

VANDA: Kdo je bil?

MAHOL: Kdo?

VANDA *(glasneje in jasneje)*: Katera je bila?

MAHOL *(se ogleda, malce negotovo in preveč vprašujoče)*: Katera?

VANDA: Ženska, da!

MAHOL: Lepo te prosim, Vanda!

VANDA: Katera ženska? Katera?

MAHOL: Bila je ... bila, ženska — Pahajnarca. *(Ali vse to je povedal preveč neodločno, Vanda ne verjame.)*

VANDA: Tāk, Pahajnarca!

MAHOL *(se ozira, potipa po žepih in potegne iz žepa na suknjiču listek, pogleda in preleti listek)*: Tu, tu je listek, poglej! — vrnila mi ga je. Napisal sem ji ga, zaradi otro-otro ... zaradi Mitke. Ti si šla ... Nihče mi ni nič povedal ... nisi me povprašala, kar iz šole si ga pobrala, ne bi smela tako! Sta pripeljali Mitko? Ne, saj ne mislim, da bi ga morali prav nocoj, tudi Pahajnarca ...

VANDA *(mu iztrga listek, ki ga neha moletti proti njej, ga zmečka in zažene po izbi, ne da bi ga troho pogledala; glasno)*: Pahajnarca! *(Se na glas zakrohoče.)*

MAHOL *(ne ve, kako bi začel, da bi jo pomiril, da bi se srečala in se pogovorila, čaka in zatem začne)*: Vanda, ali Vanda, moral sem ne-kje povprašati — nič mi nista povedali, kar odšli sta z otrokom. Šola končuje leto, zaskrbelo me je ... Moral sem povprašati v šoli. Ni bilo prav, ko sta tako na koncu leta tako storili z otrokom, z Mitko. Čisto iz sebe sem bil.

VANDA *(ob otroku prisluhne, se naglo dvigne)*: Zaradi otroka, zaradi Mitje bi si ti kaj storil? Ti, prav ti? Ha — ha ... *(Tiše.)* Ali ti naj povem, kaj mi ženske same od sebe nosijo na ušesa? Ali ne o Pahajnarci — ti že veš o kateri! Ti dobro veš, katero sem mislila, katero sem iskala! Dobro, predobro veš! Sem ti že povedala, ali naj ti še enkrat? Ti naj zakričim to blaženo ime? za-kri-čim ...?! Ne, ne boš ga videl, otroka, dokler bo tako! Ne boš ga videl, dokler ne bo jasnega nad nama! Zato, da ti povem, da ti čistega natočim, sem tudi prišla.

MAHOL: Zato je mati s tabo? Ali je tudi Ferči zato tu?

VANDA *(je prizadeta za trenutek, a šumo za trenutek)*: Prosim, prosim te, ne bodi nesramen. Moja mama je moja mama, eno samo mamó imam! Ne boš me spodnesel, vem, zakaj sem prišla!

MAHOL: Veš — ali veste!

VANDA *(vpije)*: Nesramnost! To je nesramnost! Slišite, ljudje! Uh! *(Na hodniku — prišla je iz kuhinje, se pokaže Marga in prisluhne.)*

MARGA *(v kuhinjo z jezo, z zaskrbljenostjo in šegavo)*: Se že prepirta, že vpijeta! Gospod Ferjan, slišite? E, dečica, dečica ... *(Steče po hodniku, a pred vhodom v izbo se vseeno ustavi. Za njo pride iz kuhinje Ferči, s potico v rokah in v ustih.)*

MAHOL *(ko da bi se mu zazdelo, da je krivičen)*: Vanda, preveč si zmučena, prenapeta si, preveč si zdoma, mislil sem, kako bi bilo bolje zate, za naju oba, tudi za otroka, ko bi manj letala k materi.

VANDA *(z jezo in s posmehom)*: Tako, ah ... — vem!

George, Nick in Martha — Jurij Souček, Danilo Benedičič in Duša Počkajeva
(Edward Albee: »Kdo se boji Virginije Woolf«)

MAHOL: Vanda, ti me nočeš razumeti, nočeš, nočeš... Rad bi ti povedal, kako sva premalo, premalo zase, premalo z otrokom...

VANDA: Da, to kar sebi pridigaj!

MAHOL (*mirno*): Vanda, poslušaj me, prosim te! Saj zaradi otroka sem govoril s Pahajnarco.

VANDA: Da, s Pahajnarco! Nehaj se izgovarjati z babo!

MAHOL: Nič ti ni storila, tudi ona je rekla, naj ostane otrok pri babici, če smo ga že odpeljali. Vanda... (*Jo skuša prijeti za roko.*)

VANDA (*se dvigne*): Slišiš, ne sprašujem te po tej babi, po Pahajnarci. Ne delaj se tako bedastega!

MARGA (*pride skozi vrata, zaskrbljeno in pomirjujoče*): Dečica, dečica — se še nista z bogala? (*Se ustavi pred Maholom, se zazre vanj.*)

SOČA

ortopedija in tehnična oprema za zdravstvo

LJUBLJANA, LINHARTOVA 47/a — TELEFON 31-364

izdelujemo vse vrste ortopedskih pripomočkov in bandaž za vojne invalide, invalide socialnega zavarovanja, predmete za tehnično opremo za zdravstvo (invalidske in bolniške vozičke), izdelke iz plastičnih mas, finomehanične izdelke in ginekološke kolposkope. Zaradi odvzemanja mer za lahke bandaže je ob delavnikih, razen sobote, uvedena redna popoldanska dežurna služba, in sicer od 15.—18. ure.

»SOČA« ortopedija in tehnična oprema za zdravstvo, Ljubljana, Linhartova 47/a Vam nudi svoje usluge in kvalitetne izdelke

Saturnus

**T O V A R N A
K O V I N S K E
E M B A L A Ž E
L J U B L J A N A**

proizvaja vse vrste lito-grafirane embalaže — kot embalažo za prehrambeno industrijo, gospodinjsko embalažo, bonboniere za čokolado, kakaó in bonbone ter razne vrste lito-grafiranih in ponikljanih pladnjev. Razen tega proizvajamo električne aparate za gospodinjstva kot npr. električne peči.

Izdelujemo tudi pribor za avtomobile in kolesa, in sicer avtomobilske žaromete, velike in male, zadnje svetilke, stop-svetilke, zračne zgoščevalke za avtomobile in kolesa ter zvonce za kolesa. Izdelujemo tudi pločevinaste lito-grafirane otroške igrače

TOVARNA CELULOZE IN PAPIRJA

VEVČE-MEDVODE

sedež: VEVČE — p. Ljubljana-Polje

Ustanovljena leta 1842

IZDELUJE:

SULFITNO CELULOZO I. a za vse vrste papirja

PINOTAN za strojila

BREZLESNI PAPIR za grafično in predelovalno industrijo; za reprezentativne izdaje, umetniške slike, propagandne in turistične prospekte, za pisemski papir in kuverte najboljše kvalitete, za razne protokole, matične knjige, obrazce, šolske zvezke in podobno.

SREDNJEFIN PAPIR za grafično in predelovalno industrijo; za knjige, brošure, propagandne tiskovine, razne obrazce, šolske zvezke, risalne bloke itd.

KULERJE za kuverte, obrazce, bloke, formularje, reklamne in propagandne tiskovine.

KARTONE za kartotekke, fascikle, mape.

RASTER PAPIR brezlesni in srednjefin za šolske zvezke, za uradne in druge namene.

PELURNI PAPIR bel in v barvi.

ZAHTEVAJTE VZORCE!

ZA ZIMO IN ŠPORT
HOLA - HOP,
ZA VSAKO PRILOŽNOST
PA NOGAVICE
IZDELEK TOVARNE NOGAVIC

Ljubljana

DOMA IN NA DELOVNEM MESTU ŠCITI VAŠE ROKE

PROIZVAJA:

ZAŠČITNA KREMA 48

Farmis

Farmacevtsko-
kemijski
kombinat
Slovenije

obrat *Lek* — Ljubljana

Dobi se
v lekarnah
in drogerijah

GRADBENO INDUSTRIJSKO PODJETJE

GRADIS

CENTRALA, LJUBLJANA

BOHORIČEVA 28 — TEL. 33-566

s svojimi poslovnimi enotami gradbeno vodstvo Ljubljana, Celje, Maribor, Skopje, Jesenice, Kranj, Koper, Ljubljana-okolica ter obrati Obrat gradbenih polizdelkov, Lesni obrat Škofja Loka, Kovinski obrati Ljubljana in Maribor, Strojno-prometni obrat ter biro za projektiranje, študij in razvoj gradi in projektira visoke in nizke ter industrijske gradnje ter vrši prodajo stanovanjskih, poslovnih in drugih objektov.

DRŽAVNA ZALOŽBA SLOVENIJE

priporoča novo serijo svoje zbirke

SVETOVNI KLASIKI

za leto 1964:

Honoré de Balzac, TETA LIZA

GRŠKA LIRIKA

Miguel de Cervantes:

DON KIHOT I.

Miguel de Cervantes:

DON KIHOT II.

Zbirko si lahko naročite vnaprej za prednaročniško ceno: platno 9600 din (ali 12 obrokov po 800 din), polusnje 12.000 din (ali 12 obrokov po 1000 din).

Čudovit sijaj da vašim lasem —
NARTA FIX EXTRA

NARTA FIX EXTRA

skrbi in čuva, da so lasje
lepi in zdravi

tiskarna toneta tomšiča

LJUBLJANA
GREGORČICEVA 25 ■

Telefoni: 20-552
22-990
22-940

COMMERCE

zastopstvo inozemskih tvrdk
LJUBLJANA, TITOVA C. 3
telefon 32-024

Zastopamo renomirane firme, ki oskrbujejo našo kemično, tekstilno, papirno, gradbeno in druge industrije s surovinami, stroji in orodji ter naše kmetijstvo z umetnimi gnojili in rastlinskimi zaščitnimi sredstvi.

Tovarna

Zima

Tel. h. c.: 383-147
Direktor: 383-148

FUŽINE št. 133

PROIZVAJALNI KOMBINAT
Agromel
LJUBLJANA

Komenskega 12
Hišna centrala 30.762
Komerčiala 30.494

gelée
royale

melbrosin

Vam vrača izgubljene
moči in obdrži
kondicijo

Vam ohrani svežino
in duševno
skoncitriranost

TRGOVSKO PODJETJE ZA IZVOZ IN UVOZ

TEHNO-IMPEX

Telefon: 23-915

Teleprinter: 03-190

Ban. račun: 600-11-674

Ljubljana

Beethovnova 21/I

M-1

TOVARNA

PISALNIH

STROJEV

LJUBLJANA

mali potovalni
strojček za
individualno delo
doma ali na
potovanjih, je
vsakomur
najboljši
spremljevalec.

SEMENARNA LJUBLJANA Gospodarska cesta 5

Prodajamo na debelo in drobno vse vrste in sorte kakovostnih semen krmnih, vrtnih in cvetličnih rastlin.

Cenjenim odjemalcem nudimo bogat izbor zelenjadnih in cvetličnih semen v originalnih zaprtih vrečicah.

Zagotavljamo odjemalcem, da bodo v naših poslovalnicah

v LJUBLJANI, Gospodarska 5, Vodnikov trg 4

v MARIBORU, Dvorčakova 4

v ZAGREBU, Kraševa 2,

v BEOGRADU Prizrenska 5

solidno potrčeni po konkurenčnih cenah.

vam nudi
pod eno streho
poceni in
v veliki izbiri:
modne tkanine
vseh vrst,
moško, žensko in
otroško konfekcijo,
pletenine, perilo,
obutev, posodo,
gospodinjske aparate,
štedilnike, hladilnike,
pralne stroje,
pohištvo,
šivalne stroje itd.

Veleblagovnica
nama
pred Pošto

»NAMA«
pred Pošto
prodaja vse blago
tudi na potrošniški
kredit in
na barirane čeke.

PROJEKTANTSKO PODJETJE

PROJEKTIVNI ATELJE

LJUBLJANA

izdeluje:

kompletne urbanistične elaborate,
programe in projekte (regionalne,
za vplivna območja, ureditvene,
zazidalne in situacijske)

ter projekte:

družbenega standarda
industrijskih zgradb
za cestna omrežja (v krajih in izven njih)
za kanalizacije in čistilne naprave za naselja in industrijo
za vodovode
za centralno ogrevanje in prezračevanje
statiko za vse vrste konstrukcij visokih in nizkih gradenj
in se priporoča za naročila!

Sedež podjetja je: LJUBLJANA — KERSNIKOVA 9 — Tel. 30-883

**GRADBENO
PODJETJE**

LJUBLJANA

TEL. 22-078
21-628
22-393

ZBAŠNIKOVA 26

PROJEKTIRA IN IZVAJA VSA GRADBENA DELA

TUBA

TOVARNA KOVINSKIH IN PLASTIČNIH
IZDELKOV

LJUBLJANA, KAMNIŠKA 20

proizvaja izdelke iz plastičnih mas za farmacevtsko, kemično, avtomobilsko, elektro in radio-tehnično industrijo, kakor tudi predmete za široko potrošnjo, tehnične izdelke in embalažo iz aluminija, svinčeno ter pokositreno embalažo.

Kemična tovarna Moste

Ljubljana

Ob železnici 14

Telefon: h. c. 30-351,
komerc. odd. 30-732,
direktor 33-112,
poštni predal 589/XI.

Proizvaja po svetovno znani kvaliteti, v tuzemstvu pa prodaja po najnižjih cenah:

Aluminijev oksid –
glinica Al_2O_3

Aluminijev hidrat
 $Al(OH)_3$

Aluminijev sulfat
 $Al_2(SO_4)_3 \times H_2O$

Kalijev-aluminijev
sulfat $K_2SO_4 \times$
 $Al_2(SO_4)_3 \cdot 24 H_2O$

Živosrebrov oksid
 HgO

Kalomel Hg_2Cl_2

Zahtevajte ponudbe in vzorce in prepričali se boste!

„MINERAL“

Industrija naravnega in umetnega kamna

Ljubljana-Moste

tel. 33-131, 30-367

Izdelujemo in nudimo:

Marmor vseh vrst in oblik — terazzo ploščice — terazzo pesek — izdelke iz betona in umetnega kamna — pesek za malte in fasade

ELEKTRONABAVA

Podjetje za uvoz elektroopreme
in elektromateriala, nakup in prodaja
proizvodov elektroindustrije SFRJ

LJUBLJANA, TITOVA 1

Telefon: 31-058, 31-059

Telegram: Elektronabava, Ljubljana

Skladišče: Crnuče tel. 382-172

dobavlja ves električni material iz uvoza in domačega trga

TOVARNA ELEKTRIČNIH APARATOV

LJUBLJANA, Rimska c. 17

IZDELUJE: releje za zaščito, daljinska stikala zračna do 100 A in oljna do 15 A s termično zaščito, zaščito proti požaru, programska stikala vseh vrst, aparate s področja industrijske elektronike, merilne in specialne transformatorje, signalne naprave za elektrogospodarstvo in industrijo.

SLOVENIJA VINO

Ljubljana, Frankopanska 11

nudi za izvoz
in domači trg

kvalitetna namizna in steklenična vina, slivovko, Wine's Brandy, Vermouth, Extra Bacchus

Priporočamo se za obisk v naši trgovini na Cankarjevi cesti 6 in točilnici v Šentvidu pri Ljubljani.

COSMOS

I N O Z E M S K A Z A S T O P S T V A

LJUBLJANA, Celovška cesta 34, telefon 33-351

KONSIGNACIJSKA SKLADIŠČA — SERVIS

SPLOŠNO GRADBENO PODJETJE GROSUPLJE

GROSUPLJE

projektiramo in
izvajamo vsa
gradbena dela

Telefon Grosuplje 13
Tekoči račun
pri Narodni banki
Grosuplje 600-21

1-18

MAHOL: Kaj naj jaz storim? Kaj? Ko jo pa vse preganja, pod milim nebom vse?

MARGA: Dragi Mahol, ti si jo razburil, ti jo pomiri.

MAHOL: Jaz bi jo razburil, le zakaj jaz?

VANDA: Rekla sem ti, da se ne delaj bedastega, ko nisi!

MARGA: Eh, hčerka, e, Vandica — moški! Vsi moški so štori. Kaj ve kateri, kaj je ženska! Moj že nikoli ni vedel. Tulila sem, ta pa je zasmrčal. (*Zadnje se pogovarja že bolj s Ferčijem ko z Vando in z Maholom.*)

FERČI (*med vrati*): Gospa Marga, to je tako, kakor pogledaš. Ženske ste nesrečne po svoje, moški, mi tudi po svoje.

MARGA: Moški — in nesrečni? O la la... (*Se zasmeje.*)

MARGA: Ve, dobro ve, po kaj in zakaj si prišla, on pa: Pahajnarca, Pahajnarca... Komaj prestopim ta prekleti prag, že imam Pahajnarco in vse tisto z Mitjem vred na očeh — ko da se je zarekel, da me bo do kraja zmučil, uh.

MARGA (*očita*): Mahol, zares, rekla sem ti, nikakršnega posluha nimaš zanj, vedela sem to, branila sem — no — in zdaj? Uh!

MAHOL (*nestrpno*): Babica, poslušajte me...! (*Si zarije prste v lase.*)

FERČI: Dobro, Mahol, počemu zganjaš toliko zaradi te učiteljice? Niso časi za takšno.

MAHOL: Časi — ti so ali niso. Ali tako je — za nekatere niso več, ne za takšno in ne za takšno!

FERČI (*se posmehuje*): He, za tebe, učitelj, so?

MAHOL (*premišljeno*): Če niso, ne vem — ali morali bi biti. Marsičesa za nas ni več, kar bi moralo biti. Revolucijo, to smo začeli zaradi človeka...

FERČI: Se pravi, tudi za Pahajnarco, ne?

MAHOL: Tudi za Pahajnarco.

FERČI: Kar se človeškega tiče, se ta učiteljica čez našo revolucijo ne more pritoževati. Te dni je bila pri meni — in samo zato, Mahol, da ti povem — samo zato ji nismo zaprli hčerke, ker je naša revolucija predvsem človeška, človečanska stvar, če hočeš tako.

MARGA: A se ne moreta o čem drugem prepirati? Ko opita čmrlja sta žužnjava. Pojdi, Vandica, to bo zdaj vnovič dolga maša med njima. Pojdi, da kaj popečeva, da bo kaj pojedla, da se ne bosta pojedla!

VANDA (*se dvigne, napravi korak za materjo, a si pred vrati premisli*): Jete, ožrite se, če hočete, a mene pustite! Lepo vas prosim... (*Odhiti čez izbo v sobo in zaloputne vrata.*)

MAHOL (*stopi čez izbo, ko da bi hotel steči za ženo, prime tudi že za kljuko in odpre vrata, vendar si premisli ter vrata vnovič, potihoma zapre; proti Ferčiju in Margi, predvsem proti njej in samemu sebi*): Je to sploh še kakšno obnašanje?

FERČI (*izgovori Vando*): Ženska se obnaša, kakor se ženska obnaša.

MARGA (*si premisli*): Kar naj gre, naj si spočije. Vidva, gospod Ferjan, vidva pa za mano, v kuhinjo, da malo pojedemo, malo popijemo. Pojdimo, pojdimo... (*Medtem, ko Ferči pojé potico in se zdi, da bo šel, se Mahol obnaša, ko da Marge slišal ne bi. Tako potem Marga tudi odide, proti kuhinji. Roki tišči v žepa na predpasniku, z vsemi prsti grebe po žepih.*)

MAHOL (*se sprehodi po izbi, dviguje roke in zamahuje, ko da bi hotel vse odvreči, dokler se ne ustavi pred Ferčijem; prizadeto*): Obnaša se, dà — vsak po svoje. Stara Pahajnarca po svoje, mlada po svoje — in tudi Vanda.

FERČI (*nekoliko presenečen*): Dà-dà — ali kako? Vanda?

MAHOL: Dà, tudi Vanda, dragi Ferjan!

FERČI: Zaradi mene, dragi Mahol ...

(*Na vratih zadaj Vanda, brez torbice in z naglavno ruto v rokah; oba, Ferči in Mahol jo zagledata.*)

MAHOL: Ti si jo pripeljal ... — in ... in, ali si jo zadnjič tudi odpeljal?

FERČI: Smešno.

MAHOL: Nobenega vlaka ni bilo po tisti uri, ko sta odšla; ti in ... in Vanda.

FERČI: Smešno in preneumno.

MAHOL: Za mene ni bilo smešno; šla je in me pustila brez otroka, samega.

VANDA: Čiste krokodilove solze in ... in podlost! (*Se umakne v sobo in zapre vrata, trdo.*)

FERČI: Zares si smešen! Takšnega, Ciril, te še nisem spoznal.

MAHOL: Lahko, da se tudi sam še nisem. Ali povej mi, prosim, obrazloži mi: zakaj praviš: da ste bili, ali da si bil človeški do mlade Pahajnarce? Zakaj?

FERČI: Hudiča, lahko bi jo zaprli — s Talijanom, z nekakšnim fašistom je šla. Moža ji je odgnal, potem pa se je sama z njim spečala, — spečala, odšla z njim, mu rodila. U, če bi se takšno z mano zgodilo, bi se sam dal zapreti! Mislim, da stara Pahajnarca že ve, zakaj je eksercirala ... jo je Mitja ekserciral. (*Se smeje.*)

MAHOL: Pusti otroka in ekserciranje, zaradi Vande, te prosim! To bi te povprašal, na to mi odgovori: slišal si, da je mlada pri hiši takrat vse storila, da bi rešila Pahajnarčinega sina ali svojega moža. Mislim, da se to že da razumeti, kadar zapridigamo o človečanstvu in o revoluciji.

FERČI: To je Pahajnarčina štorija; izmislila si jo je, da bi mogla snaha nazaj, ali v takšne pravljice tod nihče ne verjame. Dovolj, če pri udbi ne verjamemo v Pahajnarčine pravljice, dovolj, da zaradi tega nismo nič manj človeški, dovolj!

MAHOL: Dovolim, dovolim; zgražamo se, ne moremo razumeti, ali ljudje smo toliko, kolikor razumemo človeka, kolikor začutimo z njim, vsaj skušamo to.

FERČI: Tako ti povem, Mahol, časi so pretežki — teža! veš, kaj je to teža? kamen — dà, pretežki so, da bi napredno pajčevino zadržali. Revolucija, dragi moj Mahol, to je moč, to je nasilje — ah, tudi sovražnik je nasilen.

MAHOL: Lahko je, dokler imaš sovražnika pred sabo, takrat je vse jasno, tudi zaradi meča in nasilja — ali včasih je na tisti zamišljeni drugi strani človek, ali vsaj nekaj človeškega.

FERČI: Ti misliš, da je bilo nekaj tega človeka še vedno v Pahajnarčini mladi, ko je legla k Talijanu? He-he, Mahol, že nekdam si bil učiteljska zmeda, le da si zdaj inšpektorska. Da ti povem, Mahol: prekleto malo me briga Pahajnarčina mlada in Talijan, to so vselej ženske in moške začeve, ali pri nas smo se šli revolucijo in — se še vedno gremo! — in revolucija je čista stvar, zato pa vidi tudi umazanijo. Revolucija potrebuje ljudi, ljudi, ljudi — malo bi opravi, če bi začel s filozofiranjem pred ljudmi. Tem je potrebno poka-

zati čednost in greh, belo in črno, jasno, količkaj se le da jasno! Umazanija in greh sta bila ljudem vselej zoprna: vsakdo zase misli, da živi čisto in čednostno. Nič lažjega ni, kot začeti s čarovniškimi procesi — kazati na greh, ki je ljudem zoprno, vsakemu zoprno vsakdo se čuti varnega, varnejšega, ko kaže na greh drugega ... Tako je, Mahol, ha, ha, ha ...

MAHOL: Nikdar si nisem mislil, da me boš po revoluciji ti poučeval, da mi boš revolucijo ti razlagal.

FERČI: Praksa, praksa! Samo praksa, revolucionarna praksa!

MAHOL: Vse drugo, Pahajnarčino mlado in staro prepustimo literatom!

FERČI (*pomisli, zatem*): Literatom, dà, če bodo, kakor se spodobi!

MAHOL: Ti boš razsojal? ...

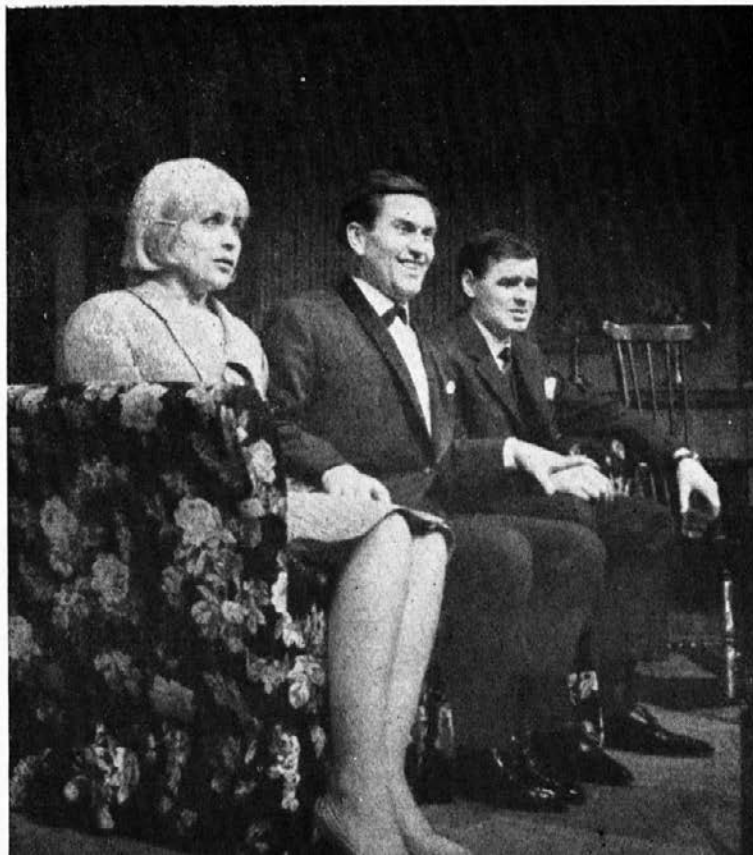
FERČI: Kdo drug?

MAHOL: Dà, prav ti, kot ... —

FERČI: Kot čuvar revolucije.

(*Kratka pavza. Oba, Ferči in Mahol, se sprehodita, oba sta pri volji; nato se znova ujameta, čeprav le za trenutek.*)

Honey, George in Nick — Marija Benkova, Jurij Souček in Danilo Benedičič.

MAHOL (*se ustavi, pred Ferčijem*): Brez grešnikov bi tvoja služba šla po vodi.

FERČI: Da, kakor jezuitom red in cerkev.

(*Vnovič sprehajanje in dobra volja.*)

MAHOL (*tiše, ko zase*): Meni pa tisto, kar sem od stare, od Pahajnarce zvedel, ne gre in ne gre iz glave; ko kri se me je prijelo, in napolnilo glavo. Talijan ji odžene moža in ona ga do krvi spraska... Zatem dvigne vse mesto, da bi rešila moža, konča pa s spraskanim Talijanom v postelji, konča s Talijanovim otrokom! Naj bodo to storije ali pravljice, mene, Ferči, drugo meša — meša me to s Talijanom.

(*Ferči se ustavi pred Maholom.*)

MAHOL: Ti mi boš to laže povedal, tako: bi ti šel z ženo, ki bi ji moža zaprl?

FERČI (*precej presenečen*): Kako?

MAHOL: Kakor sem dejal.

FERČI: Gabi se mi, ne morem si misliti.

MAHOL: A z mlado Pahajnarco?

(*Ferči ga še vedno presenečeno gleda; nič se ne znajde, kako bi ga zavrnil.*)

MAHOL: Videl si jo?

FERČI: Saj sem jo jaz sam spustil. Vrnila se je, morali smo jo pripreti, že zaradi zaslišanja, za dan, dva.

MAHOL: No, bi šel z njo? Z lepotic?

FERČI: Hudič te vzemi, ne napeljuj me v skušnjava! Lepotica, dà, takšna zrela, ko da se je zmedila pod Apenini. Ali hudič, ti si več ko satan, Mahol! (*Ferči je naenkrat ko na ledu, ne more se zbrati, ne ziniti pravega, kakor da bi sam sebe zasačil, vsem na obeh.*)
(*Na vratih v sobo stoji že nekaj časa Vanda, vzravnan, preoblečena in z rokami v zatilju: ko da bi si zatiskala ušesa.*)

FERČI (*začuti prisotnost tretje, premišljeno od povedanega do povedanega*): Ne, ne bi šel z njo, nikoli! Ne, nikoli! Kakšno, le kakšno bi pa to bilo? Lahko bi prisegel, dà, prisegel!

VANDA (*stopi stopnico nižje*): Ne, ne — ti ne bi šel? Ferči, ti ne bi šel za žensko? Ti ji ne bi zlezal pod odejo, ko bi ne bilo moža — pa če bi ga aretirali ali ne — in bi bila samo vrata, nezaklenjena vrata vmes? Ti, Ferči? Ušesa bi si zatisnila, da te ne bi slišala.

FERČI (*zagleda Vando in ostane, ko da bi otrpnil*): Vanda, oprost — ne bi, zares ne bi!

MAHOL: Zakaž ne bi?

VANDA (*stopi proti Ferčiju, medtem ko spotoma odrine Mahola*): Ne bi... Dà, ne bi, ti ne bi. Vsa vrata bi zaklenil, vsa okna bi zagrnil, a potem bi si premislil. Dà, premislil bi si — veš, zakaj? Dobro veš, zbal bi se; ne ženske — svoje udbe!

FERČI (*jo hoče prijeti za roke; tudi zato, da bi jih ulovil, če bi se spozabila*): Vanda, premisli, raje premisli, preden zineš!

VANDA: Za majorja ti gre!

FERČI: Ne grizi!

VANDA: Da, za majorja! Preveč si se že gnal, da bi smel biti nemaren.

FERČI: Ne grizi!

VANDA: Nisva na samem, kaj?

FERČI (*jo klofne*): Ničvrednica!

VANDA (*se umakne, a komaj za korak; obstane kot trda, pripravljena na vse, odrine tudi Mahola*): Da ne bi grizla?! Si se Mahola

ustrašil? Ne Mahola, ne tebe, nobenega se ne bom ustrašila!, Te naj še grizem? (*Počasi proti Ferčiju.*)

FERČI (*se umika, jo še enkrat klofne, se umika in nenehno ponavlja*): Ničvrednica, ničvrednica... takšna ničvrednica!

VANDA: Bi bila Pahajnarčina mlada tudi takšna? Bi tudi grizla? Tako, poglej tako!

MAHOL: Prosim te, Vanda! Ferči, pojdi! Oba sta ob pamet.

FERČI (*z jezo, z razburjenjem, z grožnjo*): Ne odganjaj me, nikar me ne odganjaj!

VANDA: Si mislil, da se bojim, kakor ti? Koga le? Mahola? Ha-ha, ha...

MAHOL (*potiska Ferčija*): Ne vidiš, da jo drži, da jo je znova obsedlo? Zakaj ne greš? (*Ga trše prime.*)

(*Vtem pristopica po hodniku Marga, z loncem kave in z južinami na pladnju. Premika ustnice, ko da bi hotela povedati: »Dečica, dečica, zdaj bomo pa jedli, jedli... in kavico bomo.« Pred vrati za trenutek obstane — zaradi vrišča — in prične počasi, v strahu, v trepetu s komicem odpirati, vsa se že trese. Tako pride v izbo, ali pred nezaprtimi vrati vnovič obstane. Ne more se znajti pred tem, kar vidi in kar sliši. Začne se umikati zadensko k steni, proti psihi v ospredju in z vsako stopinjico se bolj in bolj trese.*)

MARGA (*si pošepetava*): Dečica, dečica...

FERČI (*zbiže roko Maholu*): Ne dotikaj se me! Ti se me pa nikar ne dotikaj.

MAHOL: Kaj se tu poigravaš z Vando? Kaj je z vama? Oba sta obsedena. (*Vanda se naglas zasmeje.*)

MARGA: Dečica, dečica, malo bi pojedli, malo popili...

FERČI (*Maholu*): Proč, rekel sem ti!

MAHOL: Žene mi ne boš tepel! Ne misli...

MARGA: Kaj je zdaj to? Kaj se pripravata?

FERČI: Oba sta objestna — ona in zdaj še ti, a nimaš za kaj biti, najmanj pa ti.

(*Vanda sede med tem preprirom na stol pred psiho, si podpre glavo in se zazre v zrcalo, ne da bi se prenehala smejeti.*)

MAHOL: Ti groziš?

FERČI: Ne, ne grozim, a lahko bi. Resnico ti bom povedal. A je ne bi smel.

MAHOL: Meni?

MARGA (*odlaga pladenj, pošepetava*): Dečica...

FERČI (*jasno, mirno, ne more se zadržati*): Tebi, da — geštapovec! (*Marga končno postavi pladenj na mizo, Vanda se nanaglo dvigne, v trenutni tišini, ki je nastala, vendar se ne obrne, samo v zrcalu ostane s pogledom.*)

MAHOL (*trdo, dostojanstveno, mirno*): Pojdi!

(*Ferči dvigne ramena, ko da je svoje storil, in se ozre po izbi, ali pri ženskah se sreča samo z Marginimi očmi ter z njenim glasom, ki obupno ponavlja: »Dečica, dečica...« Odide nanaglo na hodnik, pobere kavo in rokavice, znenada ne more storiti ničesar več dovolj naglo; skozi zunanja vrata.*)

MAHOL (*odide za njim do vrat iz izbe in od tam pove še z večjim dotojanstvom*): Srečno, Ferči.

(*Ferči zatresne vrata, takrat tudi*

Temna veža, kakor v prvem dejanju, stopnice in nihalna vrata nad stopnicami. Tišina, da je slišati le oddaljene klavirske zvoke. Zasliši se avto, ustavljanje, tresk z avtomobilskimi vrati. Znova tišina in znova klavirski udarci. Zatem nekdo močno potrese hišna vrata, ko da bi hotel nasilno v hišo.

(Pride moška postava, postoji, se zazre po veži, po stopnišču, po nihalnih vratih in potipa po steni, prižge luč — to je Ferči. Hoče po stopnicah, ali nenadna luč mu ustavi hojo: pogleda pod strop na luč in se zatem zazre še enkrat na vse strani, tudi na vrata za sabo; kaže, da mu ni nič všeč, da je prižgal luč, in zdaj samo čaka, kdaj bo nehaj števec; tačas, malo preden luč ugasne, potipa po žepih, potegne z levega žepa nekaj kot pištolo, spreleti to pištolo s pogledom, odšklocne in zašklocne ter spusti pištolo v desni žep; števec tačas preneha, ugasne tudi luč in Ferči se napoti s počasnimi, z domala težkimi koraki po stopnicah. Vrata na veliko zanihajo za njim, se umirijo in zatem je zaslišati zvonec, nekajkrat na kratko, zatem na dolgo. Klavir utihne, ko da bi nekdo z jezo udaril zadnji zvok. Zatem je slišati odklepanje vrat in zatem je znova tišina. V takšni tišini se hišna vrata počasi odrinejo; v modrikasti svetlobi, ki prihaja skozi zasteklena hišna vrata z ulice, je moči opaziti dvoje postav, ki se bolj prikradeta, kakor pa prideta v vežo; to sta Maholova in Cvetina postava, prav zaprav je Mahol tisti, ki potegne Cveto za sabo.)

CVETA (*odriva Mahola*): Rekla sem ti, da me ne boš dobil več v to hišo, kar groza me je včerajšnjega večera, malo bi se še obirala, pa bi se srečala z vami. Rekla sem ti, da bi lahko že... (*Zadnje je povedala užaljeno.*)

MAHOL: Ne, ni treba, da ostaneš; ni treba da hodiš z mano. Vseeno te prosim, Cveta, da ostani, še minuto ostani — eno samo minuto še, da se zgovoriva; na ulici bi se še prej kdo obregnil. (*Jo objame in stisne.*) Tako mi je, da bi se te oklepal, za večni čas bi se te oklenil, nič več te ne bi izpustil — nikoli več — čisto sem se nalezl tega tvojega strahu.

CVETA: Tako si mi privržen... — še nikoli nisem tega tako začutila, še nikoli nisem tega tako doživljala, Ciril, poslušaj, ne hodi več v to hišo! (*Se potegne k njemu, hoče ga preprostiti.*)

MAHOL: Nora ljubica, kar odpeljala bi me... kar skrila!

CVETA: Zase in za otroka.

MAHOL: Na tem našem svetu ni več kraja, kamor bi se skrila.

CVETA: Jaz, tako mislim, bi te. Ne morem si misliti, da bi se ti smelo karkoli zgoditi. Nič se ti ne sme zgoditi, nič... Tebi, Ciril, nikoli nič! (*Mu stisne roki.*)

MAHOL: Rad te poslušam, ko mi pripoveduješ takšno pravljico. Vse pravljice so nastale, ko je bilo najhuje, ko je morala človekova sirota zmagati čase in kraja.

CVETA: Tako mislim, da bi jih tudi ti zmagal. Imela bi otroka, četudi palčka. Ali ta palček bi zmoget vse, vse kar nas tišči, bi zmoget in pregnal. »Mama, zakaj si žalostna?« bi povprašal. »Kaj ti mrači obraz?« »To so slutnje, sinček — palček.« In sinček — palček bi šel po svetu, premagal bi zmaja in ustvaril bi materi svet brez slutenj,

pravi resnični svet brez slutenj. Nobene besede ne izreci, samo poslušaj, kako se pogovarjava. To je materinstvo, ne?

(Nekje v števcu pade sklopka, nekdo je prižgal luč. Cveta in Mahol se razmakneta in prvi trenutek obstaneta. V hiši se nekje zapro vrata, zatem se zaslišijo koraki; to so koraki proti nihalnim vratom — in že se nihalna vrata tudi odprejo. Cveta se v trenutku obrne proti steni in začne brskati po torbi. Med nihalnimi vrati se pokaže Pahajnarca; prihaja s sklonjeno glavo, zavita v črnkasto ruto; hodi, ko da ne bi hotela nikogar gledati.)

MAHOL *(se obrne, tudi zato, da bi ne bilo preneumno in zato se tudi oglasi, ko pride ženska vštric):* Dober večer, tovarišica Pahajnarjeva!

PAHAJNARCA *(zastane in dvigne pogled):* Dober večer! *(Z rahlim začudenjem)* O, vi ste, gospod Mahol?

MAHOL *(zajeclja):* Jaz — jaz, gospa ...

PAHAJNARCA: Mislila sem, da je gospod Ferjan.

MAHOL: Ferjan?

PAHAJNARCA: Da — prihaja, odhaja — pa sem mislila ...

MAHOL: Saj, saj, Ferjan prihaja, Ferjan odhaja.

PAHAJNARCA *(hoče že oditi, a si premisli):* Gospod Ferjan prihaja, drugi pa ne več ... drugi, vaši ... — težko je na svetu, vedno bolj je težko, ali ne, gospod Mahol?

MAHOL: Kako?

PAHAJNARCA: No, zdaj ko se zapirate ...

MAHOL: Zapirate, zapiramo ... Zapirajo, da, če je kdo kriv. Tudi takšni so, ki so krivi. Vse se je godilo — ali vse se bo tudi razjasnilo, da le imaš čisto vest.

PAHAJNARCA: Čista vest že, ali, gospod Mahol, čista vest je samo čista vest, to je samo za človeka samega. *(Odide proti vratom.)* Je odklenjeno? Boste vi zaklenili, gospod, Mahol? Lahko noč! *(Odide.)*

MAHOL *(počaka, da luč ugasne, zatem zavzdihne):* Kar zabele me je, ne vem, zakaj.

CVETA *(stopi k njemu, kot v okrilje):* Bojim se.

MAHOL: Slutenj ne boš odčarala, lahko jih odganjaš, odženeš jih nikoli.

CVETA *(pride k sapi, naglo):* Me je videla? Me je spoznala?

MAHOL: Videla ali ni videla, spoznala ali ni spoznala, za Pahajnarco je to vseeno — njej tudi slutnje ne pridejo več do živega, njo je ta svet celo za zle slutnje prikrajšal ... z njo lahko celo naši šolarji eksercirajo.

CVETA: Mislila sem, prvi trenutek, na Vando, potem sem čakala Margo, vse te strahove iz tvoje hiše — ne, tega ne prenesem več. Zakaj se ne pomeniš, ne urediš?

MAHOL: S kom?

CVETA *(čez čas):* Z Vando, z ženo vendar!

MAHOL: Kako? Tudi zaradi časa zdaj, zaradi takšnih časov.

CVETA: Se pravi, da ne bi hotel otroka?

MAHOL *(s težavo):* To veš, da imam ženo, da imam tudi otroka?

CVETA: To vem.

MAHOL: Veš.

CVETA: Vem. Ali to je zdaj tvoja stvar.

MAHOL: Ni tudi tvoja?

CVETA: To, kar je s tvojo ženo, je tvoja stvar, ni moja!

MAHOL: Ali kako naj zdaj — v takšnem času? *(Jo potrese za ramena.)*

CVETA *(ostane v Maholovih rokah):* Jaz bi ji povedala.

MAHOL: Ženi?

CVETA: Njej. Kar se je zgodilo, se je zgodilo. Kakor, da ti ni za otroka.

MAHOL: Nikoli nisem rekel tega.

CVETA: Vseeno, razvozlati boš moral in — nikar ne pij!

MAHOL (*nesrečno*): Razvozlati... razvozlati... — vse razvozlati, ne morem. Kar ni moči danes, je moči jutri. Cveta, prosim te, ne pribijaj me na križ.

CVETA (*bliže, topleje*): Ne, ne pribijam te — ali razumi me: — to sem zdaj jaz, takšna sem in to so zdaj moje črne slutnje.

MAHOL (*hoče biti dober*): Sinček — palček...

CVETA: Ne, ne — ali tako se bojim, da bi tebe zaprli. Ne vem, zakaj se tako bojim.

MAHOL: Misliš na Ferčijevega geštapovca? Beži, beži, midva s Ferčijem bova opravila prej, kakor si misliš. Naj te ne skrbi!

CVETA: Še kar naprej zapirajo, da si le kaj veljal ali veljaš — in bil v taborišču.

MAHOL: Kaj bi jaz, inšpektorska para, veljal?

CVETA: Ferjan zapira.

MAHOL: Ta Ferči bo poprej sebe zaprl. Draga Cveta —

(*Na stopnišču znova šklocne, se znova zasveti. Cveta in Mahol sta, kakor bi onemela.*)

MAHOL: Draga Cveta, oprosti mi — iti moram.

CVETA (*plane proti njemu, se ga ko v strahu oklene*): Ne, ne boš šel, zdaj ne — z mano pojdeš. Samo z mano, z mano — preveč se bojim.

MAHOL (*jo hoče preprositi*): Cveta, Cveta! (*Odide za njo.*)

(*Vežna vrata se priprejo in slišati je le klavir, počasno udarjanje po tipkah, ko da bi si nekdo posamezne udarce sproti izmišljal.*)

Poprejšnji hodnik in izba. Ferči sedi pri pisalni mizi in brska po papirjih; to opravlja brez posebne ihte, toliko da obrača papirje in toliko da komaj odgovarja Margi. Vanda je v sobi, za klavirjem.

MARGA (*nalije kozarček na pladnju in mizi, medtem ko drži v roki prazno džezvo in skodelico, ko da namerava oditi*): Ste tudi kaj našli, gospod Ferjan?

FERČI (*brska in odriva papirje*): Našli? (*Ogleduje v usnje vezan VKPb.*) Tega se, gospa, niti ne nadejam, da bom kaj našel. Kaj pa hočeš tod najti? Prvič, ni tod kaj najti, drugič pa je bil Mahol toliko pameten, da je vedel, kaj lahko pusti po predalih ali na mizi — tu, gospa, imamo opravka s starimi ilegalci: bolj kot z dokazi, bolj jim pridemo za nohte z glavo (*se potrka s prstom po sencih*), to se pravi, s teorijo na sled.

MARGA: To je huje ko pri Nemcih, ko pri pravih geštapovcih.

FERČI: Da, za klin naprej od geštapovcev že moramo biti, če jim hočemo biti kos.

MARGA: Nesrečna, nesrečna Vandica...

FERČI: Nesrečna, gospa, nesrečna... Poglejte, gospa, ta molitvenik, ta Stalinov molitvenik! (*Obrača pred Margo VKPb.*) Saj, sami smo ga natisnili, sami smo ga dali v usnje zvezat, sami smo ga zlato obrezali... dà, ko pravi molitvenik za verno kranjsko dušo — in ta stalinski molitvenik je zdaj, ko smo že napravili križ kraž čez Stalina, na Maholovi mizi. (*Obrača knjigo in lista.*) Lep, čist, nikjer nič popisan — in to, vidite, bo vse dokaz, celo lep teoretični dokaz.

MARGA: Ali...

FERČI: Da, vem, vsi smo imeli te molitvenike, ali medtem ko so pri nas izginili v spodnje predale, je ostal pri našem Maholu na mizi — in čist in nepopisan.

MARGA (*se odmakne, a še vedno ne odide*): Saj, moj oče, moj deda je vedno rekel, da je politika grdobija, saj.

FERČI: Tako je — in svoje otroke žre, revolucija!

MARGA: Ali, toliko je prestal, vselej so ga zapirali ... — kako, kako je le mogel? Nikoli ne bi verjela — ne, ne bi ... Ali — zakaj, zakaj?

FERČI: Reševal se je ... Vsakemu je svoja glava pač najljubša, ali za revolucionarja ne bi smela biti; ne bi smela.

MARGA: Tudi jaz sama ne vem, kaj bi storila — najbrž bi se reševala, kakor bi se le znala, če bi me dobili v pest.

FERČI: Ljuba gospa, ali tu ni šlo samo za reševanje, tu je šlo za več — šlo je za oblast. Zakaj, mislite, je imel parabelo? Zakaj je ni prijavil?

MARGA: Mahol — pa oblast? Kam pa si je pomagal s svojo revolucijo? In tista parabola — vsak je vedel zanjo.

FERČI: Dobro. Si lahko mislite, zakaj je samo še inšpektor? Zakaj ni že minister? Kaj?

MARGA (*ko da ji je pamet obstala*): Na takšno ne bi nikoli pomislila.

FERČI: Zakaj bi danes silil naprej, ko je še veliko narobe — jutri mu bodo pa njegovi pomagali. S takšnimi, ki se zavežejo, s takšnimi lahko vsak vlada. Kaj veste, kaj vse se je zavezal, za koga vse?

MARGA (*ko da še vedno ne verjame*): Ali geštapovcem?

FERČI: Da, tudi geštapovcem, da so ga spustili.

MARGA: Moj Jezus, pri nas smo pa bili tako srečni, ko se je vrnil!

FERČI: So Nemci druge spuščali? Delavce?

MARGA: Nekatero že.

FERČI: Že — ali inteligenta in to še komunista povrh pa redko.

MARGA: Za vse pa niso vedeli.

FERČI: Saj, strašno ste naivni, gospa. Gospa imate še kaj kavice? Vse dni, vse noči sem na nogah, saj bom pri tem molitveniku zaspal, pha.

MARGA: In tisto, zaradi one, je resnica?

FERČI: Resnica, vse je resnica!

MARGA: Prekleti dedec! Ali — Jezus, kaj bo, kaj bo s hčerjo, če ga boste odgnali? Kaj bo z otrokom? Z Mitko?

FERČI: Pojdite, pojdite, tega ne veva ne vi ne jaz! Kavico, gospa Marga, kavico, da me ne bo hudič zaspal!

(*Marga odide, do kraja je zmedena in nesrečna.*)

FERČI (*ko se vrata za Margo zapro in mine še kak trenutek, odrine na veliko papirje, odvrže nanje VKPb, se dvigne, stegne roke in zazdeha*): Kavica, ta bi bila več ko potrebna. (*Posluša klavir, zatem zakliče*): Vanda! Vanda! Prenehaj že! Ob živce me boš spravila. Ob živce me boš spravila, ko da bi me po glavi: ta-ta-ta, ta-ta-ta-ta, ta-ta-ta ... Za božjo voljo! (*Stopi po izbi, proti Vandini sobi. Klavir preneha.*)

VANDA (*na vratih, v halji in v svileni pižami*): Če mi hočeš dobro, Ferči, potem odidi. Pridi jutri, rano zjutraj, kadar hočeš, nihče ti ne bo ušel, Mahol še najmanj — samo odidi, odidi! Namučila sem se, do kraja, ne prenesem več.

FERČI: Lahko, Vanda, da sem prišel le za strah.

VANDA: Zadosti sem ga prestala.

FERČI: No, ne za strah, tako pač.

VANDA: Za strah ali tako, odidi, prosim te!

FERČI: Saj, to je tisto — pogovoril bi se rad z njim.

VANDA: Rekla sem, pridi jutri, nocoj se bova z Maholom sama menila, nikogar ne bova potrebovala.

FERČI: Ali zaradi one? Cvetke?

VANDA: Ne žali!

FERČI: Saj te ne, ali za božji čas, ženska — to zaradi tiste babnice, to zdaj toliko velja ko počen groš, še toliko ne. (*Potih, a z naglasom.*) Na to misli, zakaj zapiramo!

VANDA (*domala zavpije*): Rekla sem ti, slišiš! — ne verjamem! Tudi trohe ne! (*Bliže k Ferčiju.*) Sama sem ga videla, kakšen se je vrnil: kost in koža, sedemintrideset kilogramov kosti in kože — in dlak, če hočeš, štrlečih dlak! — in jedel je, jedel je, čeprav je sam pravil, ves čas je pravil, kako ne sme jesti, kako se ne sme preobjesti. Ali sploh nič ni vedel, samo jedel je še, samo jedel... Proč sem se obračala, da ne bi videl usmiljenja.

FERČI: Pustiva usmiljenje, ženska — to si slišala, da je bil imenovan na procesu in da je še najmanj in še najbolje, kar se mu more zgoditi, da se pogovorim z njim — jaz sam, oprosti!

VANDA: Si slišal?! Ne verjamem!

FERČI (*zavzdihne*): Verjameš ali ne, dovoli!

VANDA: Nič! Ne verjamem — svojega moškega bom kot ženska ja poznala!

FERČI (*se nasmehne*): Zaradi Cvete si vedela?

VANDA: Zaradi Cvete, zaradi Cvete... — ne, ne! Ali vedela sem! Noben moški še ni ženske prevaral.

FERČI: No, si vedela, ali nisi vedela — nisi vedela; zijala si, ko sem ti malo poprej povedal.

VANDA (*odpove; sede na stolček, si potisne roke v rokave in vzdihne*): Ah...

FERČI (*potegne stol od zadaj in sede prednjo, sklene roki in si jih stisne*): Vanda, bodi naivna, saj smeš biti, to je več ko dobro, za tebe, samo, ali malce me le poslušaj!

VANDA: Nimam kaj!

FERČI: Nimaš... Je bil Mahol komunist? Ni bil že poprej zaprt? Ni tega vedel vsak otrok na vasi? Kulturbundovci in geštapovci tudi ne? Molčiš? Dobro, to so same jasne stvari, lahko molčiš. No, in naprej! Kaj se je zgodilo s komunisti pri nas? Pod Nemci! Pobili so jih ali spravili v taborišča. Zakaj so jih spravili tja? Kaj misliš? Da bi jih ne bilo potrebno doma pobijati. Ali — zdaj — Mahol se je vseeno vrnil. Molčiš? Premišljaš?

VANDA (*mirno in jasno*): Ti takrat ko so prišli Nemci, še nisi bil komunist?!

FERČI (*presenečen*): Komunist... komunist že... — ali partijec ne.

VANDA: Sreča zate.

FERČI: Mogoče sreča — zakaj ne?

VANDA: Se ti ne zdi, Ferči, da tako ne bova nikamor prišla? Nisem stara in omejena kakor mama. Slišiš?

FERČI (*položi roki na njeni prekrižani*): Slišim, Vanda. Tudi bi rad slišal, ker bi se hotel pomeniti — zaradi Mahola... In potem — zaradi tebe, Vanda. Tu je zdaj tako, da si lahko samo še sami pomagamo, bodimo takšni ali takšni. Ne bodi kar naprej tako naostrena. (*Jo rahlo poboža po roki.*) Saj vem, da je težko, otroka imaš z

Maholom ... — tudi sam sem si ga vedno želel. Kako bi mogel zdaj, ko se tako narobe nagiba, da ne bi vsega storil?

(Vanda razmakne roki iz rokavov, lahko da tudi zato, da bi jih odmaknila od Ferčijevih rok, ter si zakrije z rokami oči, obličje.)

FERČI *(odmakne roki)*: Oprosti, Vanda! *(Potiho.)* Ali če te vidim takšno, žalostno, obupano, mi postane vselej tesno v prsih, tako mi je, ko da bi se obup zalezal vame, težak in brez meja obup. Sam ne bi mogel nikoli po pravem povedati, zakaj sem tolikokrat prihajal k vama. K vama ali k tebi, ne vem — oprosti zaradi tega zadnjega, resnica je, da ne vem. Nekaj je bilo pri vaju, ali Vanda, oprosti, bilo je pri tebi, da sem prihajal. Ti si igrala, a jaz sem sledil tvojim tenkim in hitrim prstom, igrali so po tipkah, nikoli se niso naveličali ... *(Potegne po njenih prstih.)* To so ti prsti, nikoli se jih ne naveličam. Ne odmakni jih, ne briši solz z njimi! Nič prijetno ni gledati tvojih žalostnih oči. Daj mi te prste, daj mi jih, daj mi jih — do večnosti bi jih poljubljal. *(Počene pred njo, se spusti na kolena in poljublja prste.)* Ti drobni prsti, ti me niso nikoli razumeli, me niso nikoli pobožali. *(Vanda mu prepusti roke.)*

FERČI: Vsaj to lahko poprosim, ne odreci mi, za Mozartovo sonato te prosim.

VANDA *(se dvigne, mu odtegne roki, si vnovič zakrije obraz, potegne s prsti po obličju, zatem pa se napoti proti svoji sobi, za klavir; vrh stopnic se za trenutek ustavi, ne da bi se obrnila)*: Ostani, ne hodi za mano!

FERČI: Ne, ne bom hodil! *(Veselo)* Ti naj prisežem? *(Obstane sredi sobe.)*

(Vanda zaigra, medtem ko Ferči negibno posluša, zatem pa odide k pisalni mizi, potegne z zamahom razbrskane liste, vrže na vse to VKPb, sede k mizi, predene roki na mizo in nasloni glavo na roko. Tako potem posluša. Znenada pa se dvigne, ter sleče suknjič, zažene ga na mizo, pri čemer se sliši udar s pištolo. Dvigne suknjo, seže v žep po pištoli — ali komaj jo zagleda, že jo spusti nazaj v žep in že suknjič znova odloži. Odide počasi preko izbe, po stopnicah in v Vandino sobo. Enako počasi, kakor hodi, enako počasi tudi odpre vrata. Melodija za vrati je bolj in bolj glasna, bolj in bolj vesela, domala veličastna, dokler do kraja in močno in odsekano ne izveni. Zatem ostane samo še tišina.)

MARGA *(prihiti s svojimi drobnimi koraki, in s kavami po hodniku)*: Dečica, dečica ... Žalost in veselje, muzika in jok, vse je v enem samem mehu. *(Takšna se prismehlja v izbo, odloži kave na mizo, ker se šele tu zave, da nikogar ni več v izbi.)* Ali — kje ste? Kod ste? *(Po izbi.)* Ni več muzike, ni več ljudi. Kje je moja dečica? Večer dober, noč dobra, vse dobro, ves dan dober! *(Se ustavi.)* Kavica! *(Odhiti nazaj, si naloži kave in odide proti Vandini sobi; vendar na stopnici, pred priprtimi vrati obstane, nekaj se ji ne zdi po pravem. Prisluhne, obrne glavo na levo in na desno in odkima. Nič ji ni všeč — tako odide nazaj do srednje mizice, ter odloži kave.)* Je Mahol prišel? Dà, Mahol je doma — in spravila sta se! Ej, dečica, dečica ... *(Tako pride s temi in takšnimi besedami do pisalne mize, dokler ob pogledu na suknjič na široko ne pogleda, ne ob-*

stane. Ne upa si naprej. Tako se vrne počasi nazaj, dvigne suknjič, ter domala odhiti proti Vandinemu stopnišču, ali preden stopi na stopnišče, preden prime za kljuko in preden odrine vrata, znova obstane. Ne upa si naprej. Tako se vrne počasi nazaj, dvigne suknjič, nehote potipa pištolo, nakar vse počasi in previdno odloži. Prime se za glavo, znenada zavtili od tihega joka ter odhiti skozi vrata po hodniku, v kuhinjo. Ali — takoj se vrne iz kuhinje in potem čaka na hodniku in ves čas potihoma cvili.)

FERČI (prihiti nanaglo iz Vandine sobe in odhiti enako naglo do pisalne mize; potegne po suknji, da otipa pištolo, zatem se obleče): Vse je, vse.

VANDA (pride medtem za Ferčijem, spotoma si prevezuje haljo čez kombinežo): Ferči, otrok me skrbi, bolj ko je ponoči, bolj sem nemirna.

FERČI (si zapne suknjič, nanaglo, ko da bi se mu mudilo): Mahola še vedno ni. Ostaja tudi čez noč?

VANDA: Čez noč, da, ostaja. Saj to me je začelo preganjati.

FERČI: Pri njej bo.

VANDA (se prime za senca): Pri njej. Ferči, kaj če bo kaj narobe, kaj bo z Mitko?

FERČI: Mitka? Mitka? Kaj pa je imel otrok d o s l e j pri njem?

VANDA (plane pred vrata, pred Ferčija, ki odhaja): Ti veš, ti veš vse, že veš, kako bo z Maholom?!

FERČI: Kako?

VANDA: A zakaj si rekel: d o s l e j? Kaj je imel doslej?

FERČI: Prenapeta si!

VANDA: Kako bo poslej z Maholom? Kaj si obljubljal?

FERČI (jo odrine, zatem ponavlja, ne najde in ne najde izgovora): Poslej, poslej... ne muči me, ženska, za boga, ne muči me!

VANDA (ga z levo drži, medtem ko ga z desnico udari po obrazu): Tokrat vem, zakaj sem te udarila! Srečna bi bila, ko bi ti zobe izbila, ko bi ti jezik presekala, tvoj sladkobni jezik!

FERČI (se ji iztrga in plane na hodnik): Da, to si ti, še vsakega si izmučila, ženska! Ne bo me več pod tvojo streho! Nikoli! Izpusti me!

MARGA (sem od kuhinje): Boste kavico, gospod Ferjan?

(Ferči odmikuje in se oblači.)

MARGA: Niste več zaspani, gospod Ferjan?

FERČI: Nič, nič, čisto sem se prebudil. (Nanaglo odide, vrata zatresnejo z njim.)

(V izbi se vrže Vanda na kavč in zahlipa, vsa se zatrese.)

MARGA (pride v izbo, obstane pred kavčem): Za koga le sem kuhala kavico?

(Vanda se strese, rada bi se je otresla.)

MARGA: Zakaj pa gospod Ferjan ni hotel kavice?

VANDA (se dvigne, ko ena sama grožnja): Ti in tvoje kavice! Grozna si! Grozota! (Znova se vrže na kavč in znova zahlipa.)

(Marga je že šla v kuhinjo. Vtem ko zasliši Maholov glas, se Vanda dvigne, postoji, prisluhne, da bi ga še slišala, zatem pa odide naglo po stopničkih in v izbo; najprej pripre, zatem tudi zaklene vrata.)

MAHOL (se napoti po hodniku, proti kuhinji, vendar se premisli in se vrne; odide v izbo, se razgleda po izbi, da bi prisluhnil, hoče tudi odpreti — ali vrata so zaklenjena): Vanda? (Prisluškuje, ali nihče se ne oglasi, se obrne, zase.) Ko da sem kuga: vse se umika vse je

zaklenjeno, (čez izbo, proti pisalni mizi) vse razneseno. (Dvigne pepelnik in ga spusti.). Da, to so Ferčijevi čiki. Ferči samo prižiga, Ferči nikoli ne dodaki — tudi to je nekakšna črta v karakterju, Ferčijeva črta. (Odide na hodnik, a ko zagleda telefon, se ustavi, ko da bi spotoma pozabil, kam se je namenil.) Tri, štiri dni še teden dni, ko sem hotel poklicati milico — danes bi jo lahko stara Pahajnarca — zaradi mene, zaradi Cvete. (Ponovi z glasom moškega iz prvega prizora.) Ti se greš lepo gret k tovarišici... Kako je rekel? Udba — je rekel? (Dvigne slušalko, se posmehe, in jo odloži na vilice.) Enkrat je to eden, drugič je to drugi — in to je včasih tudi vladanje, to je vsa državnica, to je nasilje včerajšnjih nemaničev. (Se posmehe in se vrne v izbo; sede.) Tāk, včasih je dobro da si sam in da se srečaš. Kakšen svet smo si ustvarili? Za nič več ni časa, samega sebe ne utegneš več srečati. (Strese z glavo.) Ne, ne bom sam — to je za obešence! (Pogleda po izbi, se ozre in odide do okna pred kavčem, potegne steklenko izza zavese in jo z očitnim zadovoljstvom nastavi, nekajkrat kar spotoma požre — nato pa postavi steklenko predse na mizo.) Ne, Slovincu ni treba nikoli samemu biti. Vseeno, to življenje te kdaj pa kdaj postavi v kot in te pusti tam klečati, samega, docela samega... (Znova pije, znova nataka.) To je zdaj tvoja stvar, je rekla; tvoja stvar je, in stvar tvoje žene, ha, ha, ha... Vse na tem svetu je tvoja stvar. Zagaziš, zatakneš se kod, ljubi svet ti pomaga pri vsem tem, potem pa je znenada vse tvoja stvar — tvoja stvar je, kako se boš izkopal, kako boš izplaval. Znenada nisi več, kar si, nisi več subjekt, si le še objekt, nekaj potreben predmet, kdaj pa kdaj tudi nujno potrebno zlo, potreben tudi za to, da komu otroka napraviš. (Pije.) Cveta, Cveta, ženska si, pravico imaš do otroka — in to je zares samo tvoja stvar, kvečjemu še tudi nekoliko moja — moja žena in moj otrok, to pa ostane moja stvar. Hudič se znajdi in se spoznaj! (Preleti s pogledom podobo na steni.) Na barikadah, v revoluciji je laže, tam poješ marseljezo in jurišaš — vse je jasno, vse je svetlo, celo smrt! E, hudič se znajdi! E, hudič, tebi je vseeno laže — hudič si, mi pa vselej, v vseh režimih, v zakonskih in nezakonskih, tudi v državnih, ostane samo ljudje, revne človeške pare z dvema nogama, giblujemo se lahko po Newtonovih zakonih in po deklarirani politični ekonomiji — nismo hudiči, niti v pekel ne moremo sfrčati. (Pije.) Sam... sam si in sam boš ostal, na koncu vselej ostaneš sam — in tudi poginiti moraš vselej sam. (Natoči, nagne kozarček, ali le toliko, da se pijače dotakne. Premisli si, se zazre za kak trenutek v kozarček, nakar ga naglo postavi na mizo, s treskom, da ga zdrobi, hkrati se dvigne.) Ne ne boš me hudič! Sam? Da, sam, sam — to je edino, kar je, kar je vredno, kar velja! (Sleče suktnjo in jo obesi čez stol.) Sam! Ni Cvete, ni Mitke, ni žene! Mahol, zdaj si, kar si — sam! Da, sam... sam... (Dvigne roke, kakor v tihi in veliki zmagi.)

(Iz Vandine sobe se oglasi klavir; stavek iz Beethovna, iz Nevihte.)

MAHOL (prisluhne, spusti roke; rahlo razočarano, kot v vzdihu): Doma so, gospa, tovarišica! (Posluša stavek; stopi do omarice pod radijskim aparatom, poišče dve čaši, ju zanese na mizico, in ju natoči.)

(Klavir po kratkem fortissimu utihne in na vratih v ozadju se pokaže Vanda.)

VANDA (v pižami in v halji, vzklikne, veselo in ko v ihti): Ciril!

MAHOL (presenečen in vesel, pri volji): Mislil sem, da te ni. Mislil sem že, da sem sam.

VANDA (*pride*): Kaj bi bil sam? Čakala sem te. (*Bliže, tiše, razgrne haljo.*) S tvojo pižamo te čakam, s tvojo turško pižamo. Si me vesel? Si se me zaželel?

MAHOL (*se umakne*): Vanda ... ali si pila?

VANDA (*za njim*): Pila! Na Mitjevo, na tvoje in na Cvetino zdravje! Pijva še sama — na najino zdravje! Ljubi, dragi Mahol! (*Dvigne kozarec, zase in za Mahola.*) Trčiva! Že dolgo nisva, kaj? In izpij! (*Izpije.*)

MAHOL (*izpije, ko da ne ve, bi izpil ali ne bi*): Kakšna si?

VANDA (*natoči oba kozarca*): Bi še za koga pila? Za koga, Mahol?!

MAHOL (*se ne znajde, ponovi*): Za koga?

VANDA: Ne boj se, povej! Židane volje sem. Ne vidiš, ali ne občutiš?

MAHOL (*se vda*): Za ... za mater ... za Margo ...

VANDA: Pusti staro, ta se zna sama napiti! Za koga še, Mahol? Meni na ljubo ...

MAHOL: Na ... Ferčijevo zdravje ...

VANDA (*trešči kozarec ob tla*): Ne žali me, Mahol! Ne muči me!

(*Po hodniku, iz kuhinje, priteče tačas Marga, z drobnimi in nervoznimi koraki, in obstane pred vrati v izbo. Rada bi pristuškovala, vendar je preveč nervozna, da bi kaj takega zmogla.*)

MAHOL (*prinese kozarec in naliva, ali roka se mu potrese*): Za koga? Za koga? Kdo bi še bil?

VANDA: Na zdravje tistega, ki je, a ga še ni! Toči, izpij! (*Izpije.*)

(*Tudi Mahol izpije.*)

VANDA: Kaj me tako boječe gledaš? Ali ne bo rodila?

MAHOL (*po kratkem obotavljanju*): Povedal ti bom, vse ti bom povedal, pogovorila se bova.

VANDA (*prične vpiti*): Ne, nikar, nič mi ne pripoveduj. Nikar me ne spravite ob pamet. Vsi, vsi ... (*Se vrže na kavč in zahlipa.*)

MARGA (*vdre skozi vrata, vsa se trese*): Kaj jo mučiš? (*Steče mimo Mahola, proti hčerki.*) Vandica, Vandica, ljubi otrok, kaj ti je storil? Bi vode? Potegne od nekod brisačo, jo pomoči v vrč in ji hoče zmočiti čelo.) Ljuba Vandica, nesrečna sirotica!

(*Vanda pograbi brisačo, jo zmečka in jo požene v mater.*)

MARGA (*Maholu*): Tak, pomagaj, če si jo zmučil!

(*Mahol stoji ko brez pameti pred obema ženskama.*)

MARGA: Tàk, reci ji besedo, eno besedo, da se bo pomirila!

VANDA: Pojdi, mama! Prosim te, pojdi!

MARGA: Tàk, ali je ne boš pomiril?

(*Mahol prime Margo ter hoče spraviti iz izbe.*)

MARGA: Ne dotikaj se me — (*in nesrečnica, kakor je zaradi hčere, pove, zakriči*) geštapovec! Tudi zate vedo ...

(*Za trenutek, ko da bi v izbi vse otrpnilo: Mahol jo spusti, Vanda preneha s hlipanjem, le Marga se naprej trese.*)

MAHOL (*čez čas plane*): Ven, ženska, ven, samo ven!

MARGA: Kar ven?

MAHOL: Da! Pod to streho niti trenutka več!

MARGA: Kar ... kar ...?

MAHOL (*Vandi, ki se je tačas dvignila in si privezala haljo*): Ji ne boš rekla besede? Kost in koža, nič drugega se ni vrnilo takrat ... Ji ne boš ničesar povedala?

MARGA: Ubil te bo!

MAHOL: Vanda, prosim te, povej ji!

VANDA: Mama, tega ne bi smela reči ...

MARGA: Tàk, tako ...

VANDA: Pojdi mama, domov se odpelji!

MARGA: Takšen rabiati! (*Odcepeti, po hodniku, v kuhinjo, se vrne s torbico, si natakne spotoma klobuk, hoče še enkrat v izbo, in odhiti skozi vežna vrata.*) Rabiati, takšen rabiati, ...

MAHOL (*odide na hodnik in zapre vrata, tudi z verigo; zatem se vrne in obstane sredi izbe. Vanda pride k njemu, si razveže haljo.*)

VANDA (*tiše*): Zate sem se oblekla ... (*Pomigne proti kavču.*) Pridi! (*Mahol odide z njo, ali medtem ko Vanda sede na kavč, ostane stoje.*)

VANDA: Nič več se ne znava snubiti.

MAHOL: Ne morem, ne zameri, drugič ...

VANDA: To bo lahko dolgo, ali pa nikoli, to drugič.

MAHOL: Tisto zaradi Cvete je vse res, tudi zaradi otroka.

VANDA: Vseeno, sedi, nič te ne vprašujem. Ali nisem dobra?

MAHOL: Dobra.

VANDA: Takšne si se me vedno želel?

MAHOL: Te lahko zdaj jaz poprosim, da me ne muči?

VANDA: Ne prosi me. Dobra bom, vedno ...

MAHOL: Kako je mislila stara? Da vedo ... — kaj vedo?

VANDA: Pridi. (*Se razgrinja in lega na kavč.*) To je turška svila.

MAHOL (*se sprehodi po izbi, obstane vnovič pred mizo, pred neredom na njej in pred pepelnikom; vnovič dvigne pepelnik*): Kdaj se bo vrnil?

VANDA (*se dvigne na kavču, čez čas*): Kdo?

MAHOL: Ti je on povedal?

VANDA (*prizadeto*): Kaj? Kaj bi povedal?

MAHOL: Vse tisto, kar bi naj vedeli, kar morajo vedeti.

VANDA: Me moraš zares zmučiti?

MAHOL: Drug drugega mučimo. (*Odide do kavča in obstane pred Vando.*)

(*Vanda je ko v pričakovanju, gleda ga, z vsakim njegovim gibom je, ali Mahol jo samo opazuje. Vanda se vrže na kavč, v obupu zahlipa, zatem znova sede.*)

VANDA: Me ne boš nič drugega povprašal?

MAHOL: Kaj?

VANDA: Zaradi mene in zaradi — n j e g a ?

MAHOL: Ne. To je bila — je vajina stvar.

VANDA (*po kratkem presledku, izbruhne*): Nikoli me nisi imel rad!

MAHOL: Zelo si me prizadela, ko si odpeljala Mitjo.

VANDA: Saj ga nisem jaz, mama ga je.

MAHOL: Vedela si.

VANDA (*zavzdihne*): Vedela.

MAHOL: Ti tudi veš, da se bo Ferči vrnil.

(*Vanda molči.*)

MAHOL: Eno bi želel, da Mitja ne bi bil s Ferjanom. Tega ne bi prenesel.

(*Vanda zahlipa.*)

MAHOL: In kdaj se bo zdaj vrnil — bo prišel pome?

(*Vanda bi zajokala, ne more več ne jokati in ne hlipati. Sedi na kavču, si zagrinja haljo, tudi ona poslej samo še čaka.*)

MAHOL: Bi še pila? (*Odide, natoči kozarčka in prinese kozarček Vandi; tudi sam sede na kavč, tako potem držita kozarca, ne da bi popila.*)

MAHOL (*začne pripovedovati*): Spominjam se gimnazijskih let. Že takrat smo se ga ogibali. Vselej je bil na površju. Nas druge je odneslo, on je vedno splaval... V Mauthausnu sem se velikokrat spomnil nanj, vselej sem se rahlo bal zanj, da ga ne bi odneslo na drugo stran — ali ko sem prišel na osvobojeno, je bil Ferči poročnik... in bil je pri ozni. Razveselilo me je... Ne vem, kako je bilo to, ali še isti trenutek, ko sem zvedel, da je pri zaščiti, se mi je zazdelo, da se je vse moralo tako zgoditi, da ni moglo biti drugače — nikakršne sence več ni bilo na Ferčiju. Bili so časi, ko smo za sveto verjeli v čudeže; tudi to smo mislili, da je včerajšnji človek lahko le še današnji in jutrišnji: takšen, drugačen, boljši, kakršnega si le moremo želeli. Ferjan je bil Ferči, Ferči je bil oznovec, nobene sence ni bilo več, vse je bilo ko čisto zlato...

VANDA: Zlato, da, to je bil naš zlati komandant, vse ženske so bile nore nanj, vse smo bile zmešane.

MAHOL (*zašepeta*): Vanda?!

VANDA: Nobene besede Mahol, tako lepo te prosim!

(Zunaj se ustavi avto, zatem se zasliši odpiranje hišnih vrat, in zatem pozvoni: enkrat, dvakrat, trikrat, vedno bolj ne dolgo, vedno bolj nestrpno. Oba, Mahol in Vanda se zganeta, vstaneta, Vanda si zapne, si preveže haljo.)

MAHOL: Odpri! To je on — Ferjan!

(Vanda se malce obotavlja, zatem odide, z zatišanim jokom, na hodnik. Tam začne z odklepanjem, z verigo in s ključem. Mahol si tačas oblači in obleče suknjič — zatem čaka, dokler se ne pokaže na hodniku Ferčijeva senca; ta senca potem nekaj trenutkov, vse do zastora ali do konca obstane, ko da bi se obotavljala.)

Z A S T O R

RAZMIŠLJANJE O GOVORJENJU NA ODRU

III.

Nedavno srečanje s poljskim gledališčem je bilo tudi po *govorni plati* tako zanimivo in koristno, da se splača prekiniti naša načelna razmišljanja, se za hip ustaviti ob njem in podati vsaj povzetek osnovnih opažanj in spoznanj. To velja toliko bolj, ker gostovanja ne smejo in ne morejo biti samo enostransko seznanjanje tujine z našimi dosežki, ampak tudi spoznavanje tuje kakovosti, pred katero si, kadar je učinkovita, ne smemo tiščati dlani na oči.

Mila krasota poljske zemlje, ki nam jo je bilo dano videti vse od čeških meja gor do Gdanska, plemenita bridkost Chopinove glasbe, žlahtniški ponos njenih ljudi, »vredna dela«, ki so »redila« njeno zgodovino vse od početkov pa do zadnjega najbolj bridkega, a najbolj slavnega krvnega davka — vse to je plemenito položeno v posodo poljskega jezika, kakor smo ga slišali predvsem z varšavskih odrov. Povedati hočem tole: poljski igralec — to smo natanko občutili — je *usodno povezan s svojim jezikom*, izraža se v duhu in iz duha tega jezika brez slehernega spogledovanja s če še tako zapeljivo zvenečimi napevi drugojezičnega izražanja. Poljski igralec je ponosno in prisrčno povezan z materinščino, najmanj tako, kot je goslač zaupno združen s stradivarkami. Skoz stiske zvočnega oblikovanja se zbera z ljubeznijo do slavne preteklosti poljščine, nič manj pa tudi z vero in zvestobo ritmom in melodijam žive ljudske govoriče. Poljski igralec se torej pristno in nazorno izpoveduje tudi zato, ker pobožno in ubogljivo sledi gibom materinih ustnic. To je najbrž počel že zmeraj od romantike sem, danes pa še prav posebno. In če se je v svojih iskanjih kdajpakdaj zgubil v tvegana poskušanja — svoje zaklete privrženosti materinščini ni zatajil nikoli. Govorjenje poljskega igralca je utemeljeno v živi danosti in svobodnih zakonitostih poljščine ne samo v Fredrovi veseloigri, ampak tudi pri Rusu Čehovu in pri Angležu Shakespearu (videli smo Tri sestre in Romea).

Po vsem tem ni nobenega dvoma, da je obilje odlik v govorjenju (in celo v celotnem igralskem oblikovanju) Poljakov iskati tudi, če ne kar predvsem v njihovem zvestem, ljubezensko vdanem odnosu do materinega jezika:

neprisiljeno napajanje glasilk z zrakom,

ujetje izjav z gibanjem in kretnjami,

čista razločnost in popolna razumljivost (sodeč po odzivu občinstva),

pristnost, neposrednost in svežost izjavljanja brez zoprnih govornih umetnosti in spakljivosti,

požlahtnjena naravnost ritmov,

bogata, a smiselna menjava čustvenih odtenkov,

napeta privlačnost samogovora, živa strast dvogovorov in neprisljano, čeprav do pike pretehtano muziciranje manjših in večjih skupin, napetost, a kljub temu popolna preglednost prizorov,

Edward Albee: »Kdo se boji Virginije Woolf«. George in Martha — Jurij Souček
in Duša Počkajeva.

govorna ubranost in urejenost celotne predstave, ko skoraj ni bilo igralca s slabim posluhom za zvočno določenost celotnega besedila, tako popolno izkoriščanje dramatičnega bistva besedila, da je bilo občinstvo spričo žive, pristne izpovedi prignano ne samo v občudovanje igralskega znanja, ampak predvsem v najpristnejše *doživetje, zanos in pretresenost* (mnogo scen v Romeu, še več v Treh sestrah, dve tri v Karamazovih), česar pa seveda ni mogoče doseči samo z razumarško računarskimi »prijemi«, ampak z videnjsko ustvarjalnimi iznajdbami velikih ugank življenja, oblečenih v tako skromno in tesno obleko, kot so — žal, vendarle! — človeške besede.

Kako natančno streljanje idej v zavest občinstva! Kako nevsiljivo in neubranljivo prebujanje radosti in smeha! Kako bridko pikanje žel, tenko premazanih z izbranimi bolečinami našega bivanja! In kako nežno polaganje obličev pozabe! In kako tenko pretakanje medice poezije!

Zato tudi zmeraj polne dvorane, v katerih smo z zadoščenjem opazovali predvsem zelo veliko mladine od desetih let v spremstvu staršev pa do dvajsetih, ki so prisrčno prihajali v dvojje. Prihajali so ne samo v borilnico duha, ampak tudi v koncertno svetišče z bleščečo se akademsko stolico najpopolneje govorjene poljščine.

Ob mislih na čaščenje materinega jezika in na slast in vnemo, ki ga z njima poljski igralci oživljajo, obide človeka bridka zaskrbljenost spričo brezbriznosti ali manjvrednostnega občutja, ki v zvezi z govorno slovenščino včasih zajame tega ali onega naših igralcev oz. gledaliških ustvarjalcev. »Dajte no, nehajte s to jezikovno sentimentalnostjo,« pravijo prvi, drugi pa: »Kako nebogljen je slovenščina, kako suha in trda, brez elegancije, brez temperamenta, kmečka in zastarela,« tožijo drugi, posebno kadar poslušajo gostujoče Francoze, Angleže, Italijane, celo Hrvate. Namesto vere obup, namesto slasti mučenje, namesto ponosa sramovanje. Namesto trmastega iskanja zagrenjena predaja.

Toda, ali ni povsem jasno, da je slovenščina naše dihanje in naša duša, da lahko zabrnimo samo v nji in z njo, ker so samo v nji naše duhovne korenine, naša čustvena izhodišča, naša — po Župančiču — čustvena preteklost? Zaoobračajmo stvar kakor hočemo — z mlekom življenja smo pili tudi sokove izražanja, žlahtne in močne nič manj, kot so jih pili otroci tujih, čeprav gosposkih mater.

Naše jecljanje je posledica malodušja, naše deklamiranje posledica nevere v življenjsko silo in s tem v dejavno, dramatično moč slovenščine, naše obupavanje pa posledica preskromnega razmišljanja o njeni razvojni poti in njeni sedanji živi podobi. K igralčevemu opraviilu sodi tudi premišljevanje nad slovnico in jezikoslovnimi spisi, prisluškovanje živemu jeziku in redno posvetovanje s klasičnimi in sodobnimi mojstri našega jezika. O teh stikih, ki si brez njih slovenskega igralca ne morem zamišljati, bi kazalo o priložnosti obširneje spregovoriti.

V tem trenutku se mi zdi nadvse pomembna le ugotovitev, da moramo v iskanju dobre slovenščine na odru kreniti po poti Poljakov in se vneto navezati na materinščino, ki je — verjemimo Cankarju — jezik petja in vriskanja.

Oton Župančič, ki je o slovenščini na odru največ razmišljal, nas bo v tem prepričanju potrdil. Kako je že napisal v slavnem Pismu iz leta 1927?

»Jezik ni samo vnanja fonetika. Če bi bil jezik gol mehanizem, bi najpopolneje govoril navit aparat, kakor na Kitajskem najbolje molijo mlini. Jezik je čustvo, misel, hrepenenje, ritem, ki se zaganja iz sedanjosti v bodočnost. Vse, kar si, ves ti — s svojo osebno in svojo narodno preteklostjo... V slovenščini je shranjena vsa skrb in gorečnost naših reformatorjev, ves up in strah Prešernov, vsa šegavost mladega Levstika in grčavost njegovih poznejših let, eleganca Stritarjeva, ožnost Gregorčičeva, borbenost in tišina Cankarjeva, jecljanje Aleksandrova, melodioznost Kettejeva. Strune vseh teh morajo brneti v tebi, ako hočeš slovenski besedi dati vso polnost in sočnost pravega občutja... Ako se ni zgnatla vate vsa ta vsebina in ti ni preoblikovala duše iz ozko omejene zasebne individualnosti v vseobsežno slovensko individualnost, dragi bodoči igralec moj, ne boš mogel jokati naših solza ne bruhati naših kletev... Tvoj govor bo prazen zvok, ne polna beseda... Brez tega je tvoja igralska bodočnost tako gotov neuspeh, kakor je umetnost čist, matematično točen rezultat vsega, kar si — zavedno ali nezavedno... Ta notranja podoba slovenskega igralca ni slikana v zrak: tak človek, poln slovenstva, ki je z vsako besedo izžarevalo iz njega, je bil Borštnik, je bil Verovšek. Od tod tista sugestivna resničnost njunih stvaritev, da se nam še danes stoji ob spominu nanje...«

Župančičeva izjava ni zgubila prav nič pomembnosti in sodobnosti.

(Prihodnjič naprej)

O APOLOGETU BARBARSTVA O'NEILLU IN PROGRESIVNI EROTIKI

V reviji za kulturo in družbena vprašanja Problemi št. 13, leto II, na strani 120-121 smo prebrali tole oznako dramatika O'Neilla, napisal pa jo je Ervin Fritz:

»O'Neillova dramatika je modernističen odklon od »prozaičnega« družbenopisja evropske klasične meščanske drame in njeno romantično prevrednotenje. Svet te dramatike je svet ljudi z elementarnimi strastmi in nagoni brez intelektualne fiziognomije, brez sestavljenih socialnih čustev, ljudi fizioloških potreb, katerih voljo usmerjata v glavnem dva elementarna nagona: hipertofirana seksualnost in lakota po posesti.

O'Neillova dramatika je dramatika primitivizma, surovih (a močnih), pitoresknih (kar patoloških) strasti in konfliktov. Zrasla je iz neposrednega doživljanja človeških posledic ameriške dolarske civilizacije, džungelskih zakonitosti ameriške družbe, ki množično izpraznjuje duhovni svet posameznika in dopušča v njem razvoj le primitivnejših strasti, lakote po denarju in erotike.

Življenjsko materijo te drame tvorijo ljudje, s katerimi je imel O'Neill opravka v svoji učni dobi kot zlatosledec v Hondurasu, kot mornar na vlačilcih, kot faktotum v pristaniški krčmi: ljudje z najbolj dehumaniziranimi nagoni. Bistveno za podobo te drame pa je, da O'Neill teh primitivnih, bestialnih kreatur nima za končni, dovršeni fabrikat ameriške civilizacije, za posledico življenja v družbi, ki je v resnici pošastno pokopališče najboljših človeških lastnosti, ampak jih ima za prirodne ljudi simpatične življenjske sile, katerih se ta družba še ni dotaknila in jih ukrotila. Njihovi anarhično razbohoteni nagoni so mu dokaz prirodne vitalnosti, zato njihovo primitivno biološko mehaniko mitizira v človekovo apriorno bit, ki določa človekov pravi svet, njegov bistveni (od družbe nepopačeni) človeški volumen.

Odkrivanju te apriorne biti, o katere obstoju ga poučuje in prepričuje freudovska psihologija podzavesti, je docela posvečeno njegovo dramsko ustvarjanje. O'Neill noče prikazovati »odnosov človeka do človeka, marveč odnose človeka do Onega, ki mu človek ves in neogibno pripada.« Tako se zavestno odreka vsem družbenim določilom svojih dramskih figur, išoč bistvenih določil življenja v njihovih nagonskih gibalih. Ker skupaj z družbeno problematiko (odnosov človeka do človeka) iz te dramatike izgine tudi realna vzročnost odnosov med ljudmi (dramska najnost kot rezultanta nasprotujočih si družbenih in človeških sil), nastopi iracionalna usoda, determinanta, ki daje tej dramatiiki neposredno alegoričen značaj. Dramsko dogajanje, ki tako preneha biti posnemanje takih in takih družbeno moralnih in antropoloških dilem, postane emanacija neke krute in visoke volje (libido kot usoda), ki se neprizadeto igra z ljudmi, da bi znova in znova dokazala, da je svet tragičen po svojem bistvu, da je vsaka posebna drama le epizoda v veliki tragediji, ki se ji pravi zgodovina človeštva. Ta koncepcija, ki se močno približuje schopenhauerskemu pojmovanju tragičnega, omejuje prosto voljo dramskim osebam, s tem pa negira njih človeški patos in veličino. Kakor vsa klasična dramatika in celo »prozaična«

meščanska drama omogoča dramskemu junaku, da skozi konflikt, v katerega se zaplete, zraste, kljub padcu, do človeške pomembnosti, in veličine, ki je brez tega ne bi nikoli dosegel, pa so O'Neillovi junaki brez te človeške veličine in notranjega bogastva. Konflikti, ki izhajajo iz njihovih banalnih strasti, so brez človeške bilance, ker so strasti mistificirane. Dramsko dejanje zato ne kaže, kaj je pri njih človeško izgubljenega ali pridobljenega. Pomanjkanje notranjega bogastva, širine misli in čustev, njih pomembnosti, nadomestuje brutalna silovitost genitalnih nagonov. Pomanjkanje humanistične perspektive, ki tako sili O'Neilla, da z bestialnostjo slika bestialnost, da jo glorificira v pravo usodo človeštva, napravlja njegovo dramo za mitologijo nagona, njega samega pa, posredno, za apologeta barbarstva.«

Če pa pesnik ali pisatelj noče biti apologet barbarstva, se mora obnašati tako, kot nam to pripoveduje prva kitica pesmi, ki jo je napisal neizprosni sodnik O'Neilla, Ervin Fritz:

Najdeva se v tej mali izbi na večer.

Ti prihiš od knjig za tvoj izpit,
jaz od sestanka, iz kavarne, ali od koder že.

In skuhaš kavo in med Lenini

in malimi brošurami na mizi napraviš red
in daš na mizo jabolka.

In slečeš krilo.

Torej, za progresivno erotiko, oziroma za progresivno izvedbo erotike morajo biti prisotni tile činitelji: izba, kava, Lenin, male brošure in pa jabolka, o katerih je znano, da pozitivno vplivajo na spolno slo. Dokaz Ervina Fritza je tako prepričljiv, da ne potrebuje komentarja, niti o O'Neillu niti o dekletu, ki je sleklo krilo. Morebiti bi dostavili samo to, da takemu dokazu pravimo na Slovenskem — banavzična neumnost.

scd

